C.5-5. Ideologie-analyse

Situering

5. Cursussen van 1987 tot 1990

5.1. Wijsg. denk- en methodeleer 87-88, (WDM1-WDM397, 453p.)

5.2. Retoriek, 1988-1989 (RH01-RH152, 147p.)

5.3. Filosofie van de levensloop, 1988-1989 (FLL1-FLL290, 258p.)

5.4. Vraagst. uit de cultuurfilosofie, 1989-1990, (KF1-KF351, 414p.)

5.5. Ideologie-analyse, 1989-1990, (IA1-IA59, 72p.)

Opmerking: *Deze cursus werd van een grotere spatiëring voorzien dan de tekst van de oorspronkelijke cursus. Verwijzingen in de oudere versie van deze tekst stemmen dus niet overeen met de huidige paginering van 'word'. Daarom wordt de oorspronkelijke paginering telkens weergegeven met de letters 'IA'. Ze staan voor 'Ideologie-Analyse', en worden gevolgd van het oude paginanummer. In een aantal voetnoten heeft de wenmaster de oorspronkelijke tekst van deze cursus verder willen toelichten.*

Inleiding: *Tijden veranderen voortdurend, en die veranderingen blijken een oorzaak te hebben. Filosofie bestaat er volgens Plato in, om vertrekkend van die veranderingen, er de oorzaken van op te sporen en ze begrijpelijk te maken. De vraag is dan van welke voorstellingen men moet vertrekken om die veranderingen te begrijpen. Voor een beter begrip van onze tijd blijkt volgens een aantal historici de Franse revolutie van 1789 centraal te staan. De 17de eeuw wordt beheerst door gezag en dogma. Maar dat is juist wat denkers van de 18de eeuw, uitspuwen. Plots denken zij als Voltaire. In hun opvatting kwam de idee 'recht' centraal te staan: het recht van de enkeling, het recht om kritiek te uiten, de rechten als mens en als burger. Dit alles realiseerde zich op slechts enkele decennia. Het belang ervan kan voor onze cultuur nauwelijks oeverschat worden. Een aantal kenners zegt evenwel dat de Roomse kerk er veel te lang heeft over gedaan om zich die nieuwe tijdsgeest eigen te maken. Ja, zij stellen dat pas vanaf het tweede Vaticaans concilie (1962/81965) met mondjesmaat is doorgedrongen wat in de tijd tussen 1680 en 1715 werd verwezenlijkt. Blijkbaar verlopen cultuurrevoluties niet overal gelijktijdig. Dat wil deze cursus in 'ideologie-analyse' via een aantal steekproeven illustreren.*

Cursus 5-5. Ideologie-Analyse

Inhoud: *Klik de tekst aan die je wenst te lezen.*

Voorwoord (01/10): 2
a. Paul Hazard (1/2) 3
b. H. Barth (2/3) 4
c. François de Salignac (3/4) 6
d. Jean-Jacques Rousseau (4/5) 7
e. De Tocqueville/ Joly/ Burckhardt/ Frantz (5/ 6) 8
f. De filosofische verwerking van de voortgezette revolutie (6/7)- 10
I. Kant (6/8) 10
G.W. Hegel (9/10) 13
Hoofdstuk 1. -- de moderne. 'Nieuwe' dialectiek. 15
1.1. Redelijkheid en werkelijkheid (11/23) 16
Engels' waardeoordeel (p. 16 /17). 22
Karl Marx over 'universaliën' (algemene begrippen) (p. 18/20). 24
Marxisme en 'fysicisme' (natuurgeloof). (21) 28
Onze eerste ideologieanalyse (22/) 29
De idee 'natuur' en de idee 'proces' (23/) 30
1.2. -- De idee 'dialectiek' (24/) 31
1.2.1. De vier hoofdvooropstellingen. (24/ 59) 32
1.2.1.1. Eerste uitgangspunt. (24/28). 32
a. De dialectiek als mathesis universalis. – 35
b. Immanuel Kant 36
c. De Duitse idealisten – 36
d. De Marxisten – 36
1.2.1.2. Tweede uitgangspunt. (29/30). 37
a.-- De demonische godheden der totaliteit (29/30) - 37
b.-- De verborgen harmonie (30/31) - 38
b.1. Eerste lemma: de totaliteit (31/35). 39
b.2. Tweede lemma: de beweging ('verandering'). (36/41). 45
b.3. Derde lemma: de kwalitatieve sprong (41/50). 50
b.4. Vierde lemma.: de tegenspraak. (50/58) 61
Hoofdstuk 2. Ideologieanalyse. (58/59). 70

IA1

Voorwoord (01/10):

Het hoofdthema: traditie en revolutie.

De titel van dit voorwoord werd ontleend aan *H. Barth, Revolution und (tradition (ein versuch zur selbstverständigung der philosophie*), in: *saeculum (jahrbuch für universalgeschichte* (München), 14 (1963), 1/10, waarin wij één der hoofdthemata van deze derdejaarscursus aantreffen. -- Daarom vatten wij het zeer degelijke artikel, voorop, samen.

Centraal staat, in genoemd artikel, de revolutie van 1789[1]*, -- de zgn. Franse revolutie. -- onmiddellijk zal bij u, studentin/ student, de vraag rijzen: "wat kan onze cursus 'filosofie', nu toch uitstaans hebben met een zo voorbijgaande datum en gebeurtenis?

Antwoord: zagen wij niet, in de tweedejaarscursus, dat het proces, -- in het antieke Grieks 'kinèsis' (Lat.: 'motus', -- letterlijk: 'beweging') in de zin van "al wat verandert, resp. veranderd wordt" -- centraal staat in heel de antiek-Helleense filosofie? Dit, zelfs bij een Platon, die nochtans de (zeer onverdiende) naam heeft slechts het 'eeuwige' (het boventijdelijke) te (willen) zien.

Let wel: wij zagen dat de zgn. onveranderlijke ideeën (= verklaringsgronden, vooropstellingen), die het wezen (de wezensvorm) van de veranderlijke dingen, die steevast 'processen' zijn, natuurlijk, begrijpelijk maken, niet enkel voor en boven, doch ook in de processen zelf aanwezig zijn.

Gevolg: Indien 'filosofie', althans voor een Platon, erin bestaat:

1. van de veranderende fenomenen te vertrekken
2. om er de 'elementen' (= vooropstellingen, 'gron', beginselenlen) van op te sporen, waarom zou dit - in 1989, tweehonderd jaar na de Franse revolutie - men zou beter zeggen: "de Franse verandering (der dingen)" -- nu toch anders moeten zijn? Juist dat legt ons Hans Barth, in bewust artikel, enigszins uit.

a. Paul Hazard (1/2)

La crise de la conscience Européenne (1680/ 1715), Paris, 1935, préface, zegt wat volgt. -- Hij bakent de 'revolutie' in de geesten af tussen 1680 en 1715. In die vijfendertig jaartjes speelt zich een formidabele ommekeer inzake mentaliteit af, die Hazard volgenderwijze schetst.

---

[1] *De Franse Revolutie (1789–1799) was een invloedrijke politieke omwenteling aan het eind van de 18e eeuw waarbij de absolute monarchie die Frankrijk drie eeuwen had geregeerd werd afgeschaft en de Eerste Franse Republiek werd opgericht. De macht en de privileges van adel en geestelijkheid werden massaal teruggedrongen onder druk van radicale politieke groeperingen, de mensenmassa in de steden en boeren op het platteland. De oude ideeën van absolutisme, aristocratie en de macht van de kerk werden vervangen door de principes van Liberté, égalité, fraternité, oftewel vrijheid, gelijkheid en broederschap. De Franse Revolutie heeft verstrekkende en blijvende veranderingen teweeggebracht in Frankrijk, die zich verspreidden over heel Europa. (Bron: wikipedia 2017)*

-- “Wat een tegenstelling! Wat voor bruuske overgang! De rangorde, de tucht, de orde (waarvan het gezag de verzekering op zich nam), de dogmata, die op stevige wijze het leven beheersen: Ziedaar wat de XVII-d’ eeuwers vooropstelden. -- De dwang, het gezag, de dogma’s: ziedaar wat degenen, die onmiddellijk volgen, de XVIII- d’ eeuwers, uitspuwen” -- Hazard legt nader uit:

IA2

(a). De XVII- d’ eeuwers zijn christenen; zij stellen een op de godheid gegrondveste orde inzake recht voorop; zij voelen zich thuis in een samenleving, waarvan de klassen ongelijk berechtigd zijn;

(b). De XVIII- d’ eeuwers zijn tegen het gevestigde christendom; de louter ‘menselijke natuur’ is, voor hen, grondslag van iedere mogelijke rechtsordening; zij dromen van slechts één ding: ‘égalité’ (gelijkberechtiging).

-- “De meerderheid der Fransen dacht als Bossuet (1627/1704) ‘l‘aigle de Meaux’[2] (waar hij bisschop was); *Discours sur l’histoire universelle* (1681; een werk dat geschiedenistheologisch opgevat is). Plots denken zij als *Voltaire* (1694/ 1778) *Candide ou l’ optimisme,* (1759); *Essai sur les mœurs et l’esprit des nations* (1760; een werk dat geschiedfilosofisch - kritisch opgevat is). Met andere woorden: een revolutie”.

b. H. Barth (2/3)

Hij spint voort op wat Hazard schreef. -- Tussen de renaissance (tussen het trecento[3] (= de XIV- de eeuw in Italië) en ± 1640), waarvan de periode in Frankrijk tussen 1680 en 1715 slechts de uitwerking was, en de Franse revolutie, die zij directer-wijze voorbereidde, situeert zich ideeënhistorisch iets dat nooit onderschat kan worden, -- aldus Hazard, uitdrukkelijk door Barth aangehaald: “In de plaats van de cultuur, die op de idee ‘plicht’ gesteund was - de plichten tegenover God, de plichten tegenover de vorst, trachtten de

---

[2] *C’est Voltaire, au siècle des Lumières, qui a surnommé Bossuet l’Aigle de Meaux. L’aigle est l’un des rares oiseaux capables de voler face au soleil sans être ébloui (verblind). Or Bossuet était un évêque irrévérencieux (oneerbiedig), seul homme religieux à tenir tête à Louis XIV, le Roi-Soleil, à qui il a notamment lu un sermon sur les devoirs des riches envers les pauvres. Jacques Bénigne Bossuet, nommé évêque de Meaux en 1681, n’a jamais connu ce surnom d’Aigle de son vivant. (bron: le parisien 01 08 2012)*

[3] *Het Trecento (Italiaans voor 300, of voor "mille trecento", 1300) verwijst naar de 14e eeuw in de Italiaanse culturele geschiedenis, en meer bepaald naar de periode tussen gotiek en renaissance. Daarnaast wordt het Trecento vaak beschouwd als het begin van de renaissance in de kunstgeschiedenis. (bron: wikipedia 2017)*

'nouveaux philosophes' (*opm.:* de term 'philosophe' krijgt, in de loop van de XVIII- de eeuw, een zeer nauwe betekenis: "revolutionair denker") een cultuur te stichten, die stond of viel met de idee 'recht': de rechten van de enkeling, -- de rechten van de kritiek, de rechten van 'de rede' (*opm.:* de term 'rede' krijgt, in dezelfde periode, een zeer nauwe betekenis: de 'kritische' (versta: grondslagenonderzoek van al het gevestigde doorvoerende) rede), de rechten van de mens en de burger". –

Opm. - studentin/ student, hebt gij niet de indruk dat pas met het tweede Vaticaans concilie (1962/1965) in de Roomse kerk is doorgedrongen, wat in 1680/1715 al in de Franse intelligentsia furore maakte? Besluit: cultuurrevoluties verlopen niet, in alle onderdelen, gelijktijdig.

IA3

Opm. -- Huidige sociologen en culturologen zullen u dit tijdsverschil trachten uit te leggen o.g.v. 'verzuiling'. De kerk van Rome, -- net als andere cultuurgroepen, is erin gelukt haar 'kudde' af te zonderen en, letterlijk, te 'indoctrineren'.

Door deze 'doctrine' -- ook daar waar zij slechts 'menselijk geestesproduct' was (b.v. wat theologen uitdokterden) -- als (zonder differentiëring tussen wat streng Godgegeven en wat louter menselijk geestesproduct is) 'Goddelijk' voor te stellen, lukte het om het kerkelijk gezag, een 'zuil' te stichten, die stand hield tot en met de communicatie-leerstellige revolutie (waarin de beruchte 'media' (pers, film, tv) een hoofdrol hebben gespeeld), waardoor de 'revolutie' van 1680/1715 eindelijk kon doordringen tot in alle gezinnen b.v., om van de scholen te zwijgen. –

Iets analoogs doet zich met "de nieuwe theologie" (de nieuwe catechese) voor: zonder streng onderscheid te maken tussen wat "van God" is en wat van nieuwe, vrijzinnige theologen is, wordt, aan de kinderen b.v. en aan de studerende jeugd, de "kerkelijke leer" voorgesteld als "op een bijbelduiding" b.v. "gesteund".

Daar waar iedere 'nieuwe theoloog' zeer goed weet dat een aantal (niet alle, natuurlijk) basisideeën van de huidige catechese slechts dateren van hetzij de renaissance hetzij 1680/1715 hetzij later. –

Met een term van Joannes XXIII (1881/1963; paus van 1958 tot 1963; hij startte Vaticanum II een jaar voor zijn dood, in 1962): 'aggiornamento' (aanpassing aan de huidige cultuurperiode).

Of met een furore makende term van Michael Gorbatsjov: 'perestrojka' (Herstructurering).

Of, zoals in China: 'cultuurrevolutie' (= het rode boekje (1964) groeit uit tot de 'culturele revolutie', vanaf 1966).

c. François de Salignac (3/4)

De aartsbisschop van Kamerijk (Cambrai), *François de Salignac de la mothe-Fénelon*[4] (1651/1715; *Les aventures de Télémaque* (1699)) - men zou hem heden zeker een 'progressistisch bisschop' heten - levert o.m. in vermeld boek, een genadeloze kritiek op de sociale mistoestanden ten tijde van zijn episcopaat.

Hij stelt, met een aantal christelijke en vrijzinnige denkers, de rechten van het (soevereine) volk voorop. Indien de zgn. 'Christelijke' absolute Franse vorsten doorgaan met zich als Gods directe vertegenwoordiger te laten 'vereren' door het volk, dan zal, onvermijdelijk, een dag komen dat "le despotisme tyrannique des

IA4

souverains" (met name de absolute vorsten) omslaat in zijn tegendeel, nl. "le despotisme de la multitude" (met name: na de Franse revolutie, wat de sociologen 'de moderne massa' heten). In zuiver Platonische zin (denk o.m. aan Platon's poilteia, de staat (ook wel: de republiek)) zegt Fénelon:

"La liberté sans ordre est un libertinage qui attire le despotisme. L'ordre sans liberté est un esclavage qui se perd dans l'anarchie". (De vrijheid zonder

[4] *François Fénelon, voluit François de Salignac de la Mothe-Fénelon (kasteel Fénelon in Sainte-Mondane, 6 augustus 1651 - Kamerijk, 7 januari 1715) was een Frans schrijver, aartsbisschop, moralist, kanselredenaar en aanhanger van het quiëtisme. Door zijn maatschappelijke kritiek wordt hij gerekend tot de voorlopers van de verlichting. Zijn ideeën waren een rechtstreekse aanzet voor filosofen als Voltaire en Rousseau. Door de nadruk op het gevoel en zijn poëtische stijl kan men hem ook beschouwen als een voorloper van de romantiek. Zijn bekendste werk is de voor zijn pupil, de hertog van Bourgondië - le Petit Dauphin - geschreven pedagogische roman Les aventures de Télémaque (1699). Het boek werd eveneens buiten zijn medeweten gepubliceerd en bezorgde hem de woede van Lodewijk XIV (1638-1715), omdat deze in het boek een veroordeling had gelezen van zijn bewind. (Bron: wikipedia 2017)*

orde is een vrijgeesterij die despotisme uitlokt. De orde zonder vrijheid is een slavernij die in anarchie doodloopt). --

Opm.: -- Vrijzinnigen van allerlei soort durven het wel eens zo voorstellen dat het de indruk wekt dat "de kerk"(zonder differentiëring van wat absolutistisch dacht, en van wat volkssoeverein dacht) zonder meer achter het 'ancien régime' stond: een Fénelon weerlegt op schitterende wijze die geschiedenisverdraaiing.

d. Jean-Jacques Rousseau [5](4/5)

(1712/1778) is tegelijk het toppunt van de Franse lumières (= verlicht rationalisme) en de aanvulling ervan door het sentimentalisme, bakermat van de romantiek. Behalve de 'rede', centrum van de eenzijdige verlichters die van industrialisering droomden, stelt Rousseau ook het gemoed voorop. Met name: ook via zijn/ haar gemoed vat de mens een soort werkelijkheid.

-- ***Opm.:*** - zoals gij uit uw lessen van geschiedenis weet, was Rousseau én voor een opvoedkundige revolutie (*Emile ou sur l' éducation* (1762)) én voor een gelijktijdige politieke revolutie (le contrat social ou principe de droit politique (1762). Beide revoluties zijn ineen verwoord in een hoofdstukje van zijn Emile, nl. *Confession de foi du vicaire Savoyard*.

---

[5] *Jean-Jacques Rousseau (1712/1778) was een baanbrekend filosoof en schrijver. Hij heeft een diepgaande invloed uitgeoefend op de literatuur, pedagogiek en politiek. Hij componeerde zeven opera's en andere muziekstukken. Met zijn liefde voor de natuur stond Rousseau aan het begin van de Romantiek. In zijn roman Emile zet Rousseau zijn visie op de menselijke natuur uiteen en stelt hij de volgens hem ideale opvoedingsmethode voor. De filosoof-schrijver Goethe was een van zijn vele bewonderaars, maar de filosoof Voltaire bespotte hem. Rousseau behoorde tot het tijdperk van de Verlichting, In zijn autobiografie schreef hij over zijn vele leugens, waanvoorstellingen, zijn masochistische neigingen. (Bron: wikipedia 2017).*

In 1749 schrijft de Academie van Dijon een prijsvraag uit: "Heeft het stichten van kunsten en wetenschappen tot de uitzuivering der zeden bijgedragen?". Rousseau antwoordt: verre van de zeden uit te zuiveren, danken kunsten en wetenschappen hun ontstaan aan onze ondeugden en zij dienen tot niets anders dan om deze te versterken. Reden: zij verwijderen ons van de 'natuur'. Hij schreef in 1755 zijn "Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes", een betoog over de ongelijkheid tussen de mensen. Hierin stelt hij dat de mens van nature, in primitieve staat zoals een "edele wilde", ("bon sauvage"), en voorafgaand aan enige opvoeding, goed is. Hij wordt slecht door ervaringen in de maatschappij. Onder meer in zijn "Emile ou de l' éducation" beschreef Rousseau zijn opvoedingsideeën. Dit belette hem echter niet om zijn vijf onwettige baby's naar een vondelingentehuis te brengen en ze daar te laten opvoeden. Hij bekende: "je n'ai même pas gardé la date de leur naissance".

Opm.: -- Men vergeet gemakkelijk de religieuze revolutie, die Rousseau inluidde: hij onderscheidt twee types van 'religie':

1. de 'historische' religie, die - behalve op de menselijke natuur - ook op historische feiten steunt. -- zo b.v. de geboorte, het lijden. de dood, de nadoodse verschijningen van Jezus;

2. de 'natuurlijke' religie, die ofwel abstraheert van die historische feiten ofwel ze categoriek uitbant. Basis: het natuurlandschap rondom ons en onze innerlijke vooral sentimentele ervaringen.

Rousseau besluit daaruit b.v. dat, om 'echt' religieus te leven, men als kind geen godsdienstonderricht nodig heeft: dat kind zal, mettertijd, wel zelf of tot religie komen of er absoluut geen nodig hebben.

IA5

Net als Fénelon, maar meer heidens, voorvoelt Rousseau het tijdvak der revoluties. -- H. Barth haalt aan, uit *Emile*, *3*: "gij betrouwt u op de huidige gevestigde orde, -- zonder er ooit aan te denken dat die orde onderhevig is aan onvermijdelijke revoluties. (…).

De rijksgrote wordt een kleine man; de rijke mens wordt arm; de alleenheersende vorst wordt een onderdaan. -- Zijn de mokerslagen van het lot dan zo zeldzaam dat gij erop kunt rekenen dat gij er nooit zult te verwerken hebben? Wij komen dicht bij de crisistoestand ('l' état de crise') en de eeuw der revoluties. Wie kan dus nu al zeggen wat er dan van u zal geworden? Al wat mensen veroorzaakt hebben, dat kunnen mensen vernielen. Letters, die men nooit uitwissen kan, bestaan niet, tenzij die letters die de natuur (*opm.:* het basisbegrip van het verlichte rationalisme) inprent. Welnu, die natuur veroorzaakt noch vorst noch rijksgrote noch rijken".

Besluit. -- De renaissancetijd, de tijd "1680/1715" in Frankrijk, -- zij hebben revolutionaire omslagen in het tegendeel voorbereid en voorvoeld.

e. De Tocqueville/ Joly/ Burckhardt/ Frantz (5/ 6)

Helderziende geesten als de vier in de titel vernoemden hebben het na de Franse revolutie, in de loop van de eeuw, die ons onmiddellijk voorafgaat, overduidelijk herhaald. -

1. Alexis de Tocqueville[6], in 1850: "het is heden duidelijk: "de vloed stijgt". Wij zullen niet het einde van de ongehoorde revolutie gezien hebben. Maar het kind dat nu geboren wordt, zal het, waarschijnlijk, ook nooit beleven". -

2. Eveneens in Frankrijk: Maurice Joly[7], in 1864: "l 'ère indéfinie des révolutions' (het nooit eindigende tijdvak der revoluties) (in zijn gesprek in de onderwereld tussen Machiavelli en Montesquieu).

3. In Zwitserland: Jakob Burckhardt[8], de cultuurhistoricus der renaissance. In 1867: "die ewige revision" (de eeuwige herziening). Zo zegt hij :"het hoofdfenomeen van onze dagen is "das gefühl des provisorischen" (het gevoel dat het allemaal maar voorlopig is). –

4. In Duitsland: de tegenstander van Bismarck en voorvechter van een Duits en Europees federalisme, Constantin Frantz[9], in zijn *Naturlehre des Staates* (1870): "Het voorlopige is de algemene karaktertrek van de huidige situaties: de alom betrachte vaststellingen van het nieuwe, lijken maar een pauze in de ommekeer zelf.

IA6

Opm.: -- H. Barth zegt dat twee figuren - Joly en Burckhardt - ook de hoofdoorzaak hebben menen te kunnen aangeven, nl., de volkssoevereiniteit. -- Ziehier daarover enkel Burckhardt. –

---

[6] *Alexis-Charles-Henri Clérel, burggraaf de Tocqueville (1805/ april 1859) Frans politiek filosoof, socioloog, historicus en staatsman, theoretisch grondlegger van het moderne politieke liberalisme, visionair: (bron: wikipedia 2017).*

[7] *Maurice Joly (1829/1878), advocaat te Parijs, journalist en schrijver. In zijn Dialogue aux enfers entre Machiavel et Montesquieu, beschrijft hij, als een filosofische discussie, over de doeleinden van de politiek - hoe Napoleon de economie, de media, de arbeiders en iedereen manipuleerde om tot een totalitair te komen regime. Hij schrijft dat de keizer het Franse volk verlaagd heeft tot een natie van onderdanige en onvrije slaven. (Bron: wikipedia 2017).*

[8] *Jacob Burckhardt (1818/ 1897) Zwitsers cultuur- en kunsthistoricus, bekend om zijn Die Kultur der Renaissance in Italien (1860). (Bron: wikipedia 2017).*

[9] *Constantin Frantz (1817/ 1891); filosoof, diplomaat, politicoloog, voorloper van het Europees federalisme. Hij betwistte het beleid van Bismarck, erop gericht om geleidelijk en door het voeren van oorlogen een Duitse nationale staat te stichten. Hij was tegen het geweld van de oorlog als middel om conflicten op te lossen. (bron: wikipedia 2017)*

a. Het beslissend nieuwe dat sinds de Franse revolutie in onze wereld gekomen is, is het mogen veranderen en het willen veranderen, -- als het maar het publieke welzijn bedoelt. –

b. Het nieuwe (*opm.:* in striktere zin, nu) vloeit uit de gelijkheid voort, die sindsdien het algemene - of toch zeer uitgebreide - stemrecht laat beslissen. (…). –

Gevolg: sindsdien is de staatsmacht ofwel maar voorwaardelijk beschikbaar (voor zover zij door revolutionaire lustgevoelens bestendig bedreigd wordt) ofwel is zij, op die bedreiging, de despotische reactie. (…). –

a. Van maatschappelijke zijde wordt zonder uitzondering een almachtige staat vooropgesteld. Reden: dat de maatschappij uit zichzelf (*opm.:* zonder staatstussenkomst) de sociale wensen zou verwezenlijken - zo zou het eigenlijk behoren te zijn"- , verwacht men noch verhoopt men.

Gevolg: men kent die taak aan de staat toe. De staat beschikt over de nodige dwangmiddelen daartoe of schept ze. Dit, om de taak van alomvattende voorzorg aan te kunnen, iets, waartoe een ongehoorde macht vereist is.

1. Maar heerszuchtigen ('die streber') willen juist die almachtige staat in handen nemen en leiden. –

2. de oorsprong of, liever, de vooropstelling van dit maatschappelijke programma ligt in het cesarisme". –

Opm.: -- de term 'cesarisme' betekent het feit dat:

1. Dankzij werkelijke of schijn democratische middelen (b.v. een vrije verkiezing)

2. Een despoot, absoluut vorst/ dictator of wat ook, aan de macht komt.-- iets dat, volgens H. Barth, onze twintigste eeuw kenmerkt.

f. De filosofische verwerking van de voortgezette revolutie (6/7)-

Hoe reageren een aantal - de hoofdfiguren - wijsgeren, nu, op die revolutionaire structuur van onze huidige maatschappij? –

I. Kant (6/8)

(1724/1804) Kant, de topfiguur van de Duitse aufklärung (verlicht rationalisme) - aldus steeds H. Barth - ziet het tweeledig:

(i) enerzijds, wat hij heet 'de overgeleverde metafysiek', die, in zijn verlichte duiding, niet veel meer is dan een in logische taal omgezette vorm van dogmatisme, d.i. de wil om nooit enig grondslagenonderzoek inzake de eigen vooropstellingen toe te laten, -- met als nasleep eindeloos gediscussieer

IA7

tussen voor- en tegenstanders van zgn. 'absolute waarheden', -- waaronder de tegenstelling 'rechtzinnig (orthodox)/ niet-rechtzinnig (heterodox)' een beslissende rol speelt.

(ii) Anderzijds, wat Kant heet "die kritische Vernunft" (de kritische rede), d.i. dat type van verstands- en redegebruik dat aan grondslagenonderzoek doet zowel inzake overgeleverde 'metafysiek' als inzake eigen stellingen. Het kenmerkende hiervan heet Kant 'selbstkritik der vernunft' (ook zichzelf, in haar uitoefening, onderzoekt de
'rede', zij onderwerpt zichzelf aan kritiek). --

Besluit: enerzijds, dogmatisme (weigering de eigen vooropstellingen te laten onderzoeken, 'toetsen'), anderzijds, kritiek (eis tot vooropstellingenonderzoek). -- Dit is, volgens H. Barth, de wezenskern van de verlichting.

Die tweeledigheid - zo zegt hij - kan niet zomaar als iets dat enkel eigen is aan de XVIII- de eeuw, met haar verlicht rationalisme, geduid worden: i.p.v. in tijd en ruimte beperkt te zijn, is deze tweeledigheid algemeen.

Een bevestiging.

-- *Fr. Châtelet, Platon*, Paris, 1972, 22ss., zegt, terzake wat volgt. –

(i) voordat Platon, als denker, optrad, waren er in het Hellas van zijn tijd en te voren:

a. religievormen allerhande, waarvan hij het ondoorzichtige, als filosoof van de 'geest', overduidelijk aanvoelde,

b. gevestigde publieke opinies allerhande, waarvan hij, sinds de terdoodveroordeling van zijn uiterst geliefde leermeester, Socrates van Athene (469/-399), met klem afstand nam,

De voorsocratische denkers, die hij meestal grondig kende, maar wier 'dogmatisme' hij betreurde. –

(ii) Platon stichtte, in de zeer strikte zin, filosofie, -- aldus Châtelet.

Waarom? Omdat hij én van religie én van gevestigde publieke meningen én van eigen denkende voorgangers verantwoording, 'verrechtvaardiging' van de stellingen ervan eiste.

Hij staat, dan ook, bekend als de invoerder, op algemene schaal, van de hypothetische methode, 'hupothesis', vooropstelling!

Ofwel gaat men van bekende 'hypothesen' uit, zoals de wiskundigen van zijn tijd en redeneert men deductief ('synthetisch' in zijn taal), ofwel zoekt men - van eigen of andermans stellingen - de nog (minstens gedeeltelijk) onbekende 'hypothesen' ('analytisch' in zijn taal), -- wat in de taal van Jan Lukasiewicz[10] de reductieve methode' zou heten. - Men ziet wellicht de sprekende gelijkenis met Kant.

IA8

Opm.: -- Denk nu niet dat een ernstig mens als I. Kant zich niet bewust was van de gevaren, eigen aan de zelfstandig denkende 'rede'. –

In een tekst, door H. Barth aangehaald (faculteitenstrijd), zegt de grote verlichter: "wie de muur van het alleenzaligmakende kerkgebonden geloof achter zich laat, komt in het open veld, het vrije veld, van de eigen beoordeling en filosofie terecht.

Eens dat hij de beheersing door geestelijken ontlopen is, is hij daar aan alle gevaren van de anarchie blootgesteld". –

Wat een aantal vrijzinnigen, die zich te kust en te keur b.v. op de Kantiaanse 'kritische geest' beroepen, lijken te vergeten.

De 'rede' als opperste gerechtshof. –

Gaan wij, nu, wat nader op de kantiaanse wijze van aan grondslagenonderzoek te doen in. – Ons tijdvak - zegt Kant - is het eigenlijke tijdvak van de kritiek, -- door de autonome (zelfstandig denkende) rede. Alles behoort zich daaraan te onderwerpen. –

a.-- De overgankelijke (transitieve) kritiek. -- Religie, o.g.v. haar 'heiligheid: -- wetgeving, o.g.v. haar 'majesteit' (*opm.:* onschendbaar gezag),

---

[10] Jan *Łukasiewicz (1878/1956), Poolse wiskundige en logicus. Bedacht o.m. de driewaardige logica (iets is waar, onwaar of onbeslist). Verrichtte werk op het gebied van de geschiedenis van de logica, o.m. in Aristoteles' syllogistiek.*

-- zij willen zich gewoonlijk aan kritisch onderzoek onttrekken. Juist daardoor wekken zij een gerechtvaardigde verdenking. Juist daardoor kunnen zij niet op onverdeelde waardering aanspraak maken. De 'rede' schenkt slechts waardering aan wat vrije en openlijke toetsing overleeft. –

Opm.: -- Vergelijk met Platon's objecten van grondslagenonderzoek: religie, gevestigde publieke mening (niet zelden basis van wetgevers). –

b.-- De lusvormige (reflexieve) kritiek. – De 'rede' is zelf op zoek naar waarheid. Zij behoort zich, dan ook, in al wat zij onderneemt, aan toetsing, - vrije, openlijke toetsing, te onderwerpen. Doet een zelfstandig denkend verlichte geest dit niet, dan kan ook hij niet op onverdeelde waardering rekenen. Hij maakt zichzelf verdacht. –

Opm.: -- Vergelijk met Platon's kritieken, gericht aan het adres van een aantal voorgangers in de wijsbegeerte. –

Kant's besluit. -- Niets is dermate 'heilig' (onschendbaar, -- (met een godsdiensthistorisch woord) 'taboe' voor toetsing), niets bezit dermate nuttigheidswaarde dat het zich aan grondslagenonderzoek mag onttrekken. –

Een vorm van onderzoek 'historia' zou Herodotos van Halikarnassos (-484/ -425; vader van het historisch onderzoek), zeggen, die - aldus Kant - "geen aanzien des persoons" kent.

IA9

G.W. Hegel (9/10)

Hegel[11] (1770/1831), de topfiguur van het zgn. Duitse (= 'absolute') idealisme, aldus steeds H. Barth - ziet het eveneens tweeledig.

---

[11] *Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Duits idealistisch filosoof en is een van de centrale representanten van het Duits idealisme. Hij was bevriend met Hölderlin, Schelling, en Goethe. Hij is de auteur van Phänomenologie des Geistes (1818), en was rector van de Berlijnse universiteit. Hegel zag de werkelijkheid niet als statisch maar dynamisch, waarbij nieuwe tegenstellingen telkens worden opgeheven. Kernwoord hierbij is 'opheffen' (het Duitse aufheben), dat zowel optillen als afschaffen en bewaren betekent. Tijdens het dialectisch proces wordt iets (bijvoorbeeld een moment) eerst gesteld, daarna ontkend, om tot slot tot een hogere waarheid te komen. Eerder werden door Fichte hiervoor de begrippen these, antithese en synthese gebruikt, die deze overigens weer van Kant had, en later door de marxisten werden overgenomen. De Geest ontwikkelde zich van subjectieve Geest (de individuele mens) tot objectieve Geest (in de geschiedenis, de wereldgeest) tot Absolute Geest (in de kunst, religie en wetenschap). De '(Wereld)geest' bereikte zijn volkomen ontplooiing bij het bereiken van 'de Waarheid' of 'het*

-Enerzijds 'het positieve'. -- De jonge Hegel heeft aan de term 'stellig' ('positiv') een eigenzinnige betekenis gegeven. Is 'positief', al wat in feite bestaat, ja, gevestigd is (traditioneel), voor zover het er aanspraak op maakt onvergankelijk, 'heilig' ('taboe: 'onschendbaar') en voorwerp van verering te zijn, en dit doorzet, desnoods met gewelddadige middelen, die het vrij toetsende grondslagenonderzoek b.v. afremmen. -- In dit verband denkt Hegel b.v. aan al wat de XVIII - d' -eeuwse verlichte geesten 'vooroordelen', 'bijgeloof', 'filosofisch dogmatisme' heetten.

Anderzijds de filosofie als kritiek. -- De latere Hegel - aldus H. Barth - zegt dat filosofie wezenlijk 'kritisch' is: uitgaande van een 'Masz' (maat, norm nl. de rechtmatige orde der dingen), onderwerpt zij al het 'positieve' aan een waardeschatting. Meer nog: 'filosofie' - in de ogen van de 'betrokken' Hegel ('betrokken' in de zin van 'zich inzettend in de samenleving') - is, allereerst theoretisch, maar, ten tweede, praktisch: de praktische filosoof is, pas, de eigenlijke denker.

M.a.w.: zoals bij zeer vele antiek-Griekse denkers, onder wie zeker een Platon, filosoferen pas volwaardig was, wanneer het ethisch-politisch (én de zeden én de samenleving betreffend) was, zo ook bij een Hegel: Hegel aarzelt b.v. niet gewetenszaken en politieke aangelegenheden te behandelen. –

Opm.: -- Men ziet het: net als Kant, een tweeledigheid, maar in gedeeltelijk andere termen.

Opm.: -- H. Barth trekt de aandacht op een filosofiehistorische tekst van Hegel. -- om zijn tekst goed te begrijpen, eerst dit: de patristiek (33/800; de kerkvaderlijke filosofie) en de middeneeuwse scholastiek, (800/1450; de filosofie der kerkelijke theologen) waren types van filosofie, die, in feite, godgeleerdenwijsbegeerte waren. –

Descartes verandert dit: als leek denkt hij theologievrij, -- en nu Hegel. -- voor het eerst sedert de neoplatonische school (-50/+600; een heidense reactie tegen het opdringende christendom der patristiek), komen wij met

---

Absolute' (weten). Hegels's volgelingen splitsten zich in links- en rechtshegelianen. Ludwig Feuerbach (zie p. 11) werd links-hegeliaan. De rechts-hegelianen, bleven trouw aan de traditionele hegeliaanse denkbeelden.

IA10

René Descartes (1596/1650; Discours de la méthode -- pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences (1637), de stichter van de moderne wijsbegeerte - terecht in de zelfstandig denkende filosofie.

Dit type van denken beseft dat het op zelfstandige ('autonome: kerk- en theologievrije) wijze uit 'die vernunft' (de rede) ontstaat.

-- Het weet zeer goed dat het zelfbewuste denken een essentieel kenmerk ('moment', d.i. beweeglijk element, zegt Hegel) is van de waarheid,

-- dat Hegel, wanneer hij, net als Descartes, 'autonoom' zegt, daarmee 'theologievrij' bedoelt, blijkt duidelijk, waar hij zegt: de filosofie komt met Descartes op haar eigen, haar toebehorend terrein; zij verlaat hiermee heel en al de filosoferende theologie, -- en dit principieel (d.i. als één der basisvooropstellingen).

Met Descartes - aldus Hegel - beleven wij de aanvang van die vorming van de denkende geest, die typisch is voor de 'nieuwe tijd' (versta: de moderne periode). –

Opm.: Deze tendens, hier voor de zoveelste maal (door b.v. Hegel), verwoord, heet men 'laïcisme' (leken-denken, -- niet zonder een soms zeer sterke antiklerikale bijklank). -- Wat nog niet helemaal hetzelfde is als 'desacralisering', 'ontheiliging' of, nog, 'secularisme' (verwereldlijking).

Hegel, ofschoon theologievrij, blijft toch nog sterk 'sacraal', in de bredere zin van dat woord. Pas het eigenlijke 'nihilisme' (het feit dat men alle hogere ideeën, idealen en waarden als niet hoger, als dekmantel voor 'lagere begeerten' duidt) zal door en door ontheiligen. Dit laatste zal b.v. door Fr. Nietzsche (1844/1900) en diens tolk, Martin Heidegger (1899/1976) ter sprake gebracht worden.

Hoofdstuk 1. -- de moderne. 'Nieuwe' dialectiek.

H. Barth gaat niet verder in op de heel nauwkeurige wijze waarop de filosofie de afbouw van de traditie, la déconstruction de la tradition (om met J. Derrida te spreken), hand in hand met de revolutie, verwerkt.

Eén van die verwerkingen heet "de nieuwe dialectiek" (wij ontlenen de term aan *P. Foulquié, La dialectique*, Paris, 1949, 41/122 (*la dialectique nouvelle*))

die twee types vertoont, een filosofisch (vrl. Hegel) en een vakwetenschappelijk (b.v. Bachelard, Gonseth). –

Doch, ter inleiding, een treffende tekst van een wijsgerig dialecticus, Friedrich Engels.

IA11

1.1. Redelijkheid en werkelijkheid (11/23)

"Wat redelijk is, dat is 'werkelijk' en wat 'werkelijk' is, dat is redelijk.

(11/ 23) Fr. Engels[12] (1820/1895) is, met Karl Marx[13] (1818/1883), de stichter van het wetenschappelijk socialisme, -- zowel theoretisch als praktisch. In zijn *Ludwig Feuerbach[14] und der Ausgang der klassischen Deutschen Philosophie*, Stuttgart, 1888, 1, knoopt hij aan die Hegeliaanse stelling aan.

Zij komt uit Hegel's *Grundlinien der Philosophie des rechts oder Naturrecht und Staatswissenschat im grundrisse, Vorrede*: "Was vernünftig ist, das ist wirklich und was wirklich ist, das ist vernünftig." -- Aangezien Marx en Engels én wetenschappelijk én filosofisch dialectiekers waren, wanneer zij het socialisme, allereerst in zijn communistische vorm, herstichtten, treden wij tegelijkertijd én in de algemeen gedefinieerde dialectiek én in één der bijzonderste vormen ervan binnen.

---

[12] *Friedrich Engels was een Duitse industrieel, sociaal wetenschapper, auteur, politiek theoreticus, filosoof en medeauteur van Het Communistisch Manifest samen met Karl Marx.*

[13] *Karl Marx, Duits denker met grote invloed op politiek, filosofisch en economisch gebied. Grondlegger van de arbeidersbeweging, van het socialisme en het communisme. Werken: Das Kapital, en samen met F. Engels: het Communistisch Manifest. Op hun denkbeelden is het marxisme gebaseerd.*

[14] **Ludwig Andreas Feuerbach (1804/1872) was een Duits filosoof. Hij stelde dat God een projectie is van de mens, een illusie die hij uitwerkt in zijn Das Wesen des Christentums (1841) en die Marx beïnvloedde. Feuerbach behoorde tot de linkshegelianen. Ze waardeerden de dialectiek van Hegel, maar niet zijn idealisme en metafysica. Hegel schreef dat God van zichzelf vervreemd raakte toen Hij de mens schiep. Feuerbach draaide de bewering om. Hij schreef dat de mens van zichzelf vervreemd raakte toen hij God schiep. Hij beweerde zelfs dat het geloven in God en de heilige familie de oorzaak van alle disharmonie op aarde is. Voor Feuerbach is de ziel het product van de complexe werking van de hersenen, die het onderwerp zijn van de fysiologie.*

Engels begint met te wijzen op twee duidingen. –

a.-- Zo b.v. Friedrich Wilhelm III (1770/1840) - alsook de meesten onder zijn onderdanen - duidden de slagzin - want dat was Hegel's stelling in feite geworden - om tot de heiligverklaring van de gevestigde politieke orde (= het despotisme (Ia 04:
de Franse absolute vorsten b.v.), de politiestaat, de gerechtelijke machten, de censuur).

Opm.: -- Wij hebben, zo-even, de teksten van Hegel gelezen: het is een waar mysterie hoe mensen als de Pruisische vorst en ook vele Duitsers van die tijd, een duiding kunnen geven die diametraal tegengesteld is aan de echte. Is hier niet ons onderscheid, inzake zingevingen, tussen zinvatting en zinstichting schitterend toepasselijk? Wie diametraal tegengesteld duidt. Duidt als zin-stichter, -- niet als zinvatter.

b.-- Hegel zelf - aldus Engels - duidde het als volgt. -- Er was, voor Hegel, een streng onderscheid tussen louter feitelijk bestaande, 'gevestigd', enerzijds, en 'werkelijk' anderzijds. -- Weerom één van die eigenzinnige woordduidingen, waarvan vele denkers getuigen, natuurlijk. Ofschoon, deze keer, Hegel aansluit aan een voorfilosofisch woordgebruik. –

Denk aan een oud geworden schoolhoofd, dat seniele trekken begint te vertonen: zegt men, op een zeker ogenblik, niet dat "zijn beleid onwerkelijk geworden is"? Dit is: niet meer aan de feitelijke gegevens aansluitend. Welnu, houd dit voor ogen, en gij zult het volgende zeer goed begrijpen.

IA12

Engels commentarieert -: "voor Hegel is niet alles wat feitelijk bestaat (gevestigd is), zonder meer 'werkelijk' "is 'werkelijk'

(1) al wat feitelijk bestaat (zo b.v. al wat wij 'gevestigde traditie' heten),

(2) voor zover het noodzakelijk is. –

Opm.: -- Hegel's deductietype komt hierop neer:

1. Er is een totaliteit van gegevens,

2. Binnen die totaliteit zijn er een, in beginsel, eindeloos aantal 'momenten', d.i. elementen-in-beweging;

3. Stel de totaliteit voorop, en gij kunt elk moment (element-in-het-proces) eruit deduceren en zo begrijpelijk maken.

Eens dat een of ander moment deduceerbaar is, door de rede, de dialectische rede, dan is het noodzakelijk. -- Men ziet het: zoals de seniele directeur 'onwerkelijk' werd, zo ook alle momenten binnen de dialectische totaliteit, zodra zij niet meer 'deduceerbaar' (= noodzakelijk) zijn uit die totaliteit.

- ***Opm.:*** -- Situatief denken. -- Hegel is door en door verlicht-rationalist. En toch: een deel romantiek is door hem geïntegreerd (net zoals een Rousseau, die door en door verlicht-rationalist, toch, als sentimentalist, een aanvankelijke romantiek met een rationalisme deed samengaan; (Ia 04).

De romantici stelden het leven (o.m. als geschiedenis, een weefsel van veranderde situaties) centraal. Hegel heeft dit perfect verwerkt, -- zonder in 'irrationalisme' te vervallen.

Engels gaat verder. - Enkele applicatieve modellen. –

1. Model. -- De republiek te Rome (in -509, door een revolutie tegen de vorst, Tarquinius superbus, gesticht) is 'werkelijk' (beantwoordend aan de totaliteit - of quasitotaliteit (menselijke totaliteiten zijn steeds quasi-totaliteiten) van de situatie (= omstandighedengeheel) --

2. Tegenmodel. -- Doch in -27 krijgt, na lange strijd, Octavianus, van de (republikeinse) senaat: de titel van 'augustus' (waardoor hij 'princeps', -- heet dat, in ons taalgebruik, 'keizer') wordt, -- titel, die op alle volgende keizers overgaat.

Reden: de senaat, ofschoon republikeins, zag in dat de republikeinse staatsvorm 'onwerkelijk' was geworden. –

1. Model. -- De Franse monarchie werd, met medewerking van de vroegmiddeneeuwse clerus, gesticht door Chlodwig (Clovis; 481/511), stichter van de Merovingische dynastie. Zij was, Hegeliaans-dialectisch, 'werkelijk'. –

2. Tegenmodel. In de XVIII-de eeuw (1680/1715; Ia 01v.) begint zij 'onwerkelijk' te worden, totdat, 1789, zij door de 'République Française' vervangen is.

IA13

Besluit. -- De veranderlijke situaties behelzen model/ tegenmodel, d.i., in antiek

Griekse termen 'harmonie der tegengestelden' (d.i. het ineen verweven zijn van model en tegenmodel). -- In modern-dialectische taal: omslag.

Wat b.v. in politieke termen, een 'revolutie' kan zijn. 'Werkelijk' is 'redelijk' (Beter: rationeel verantwoordbaar). –

Engels gaat verder.

a. Zo wordt, in de loop van de ontwikkeling(proces), al het vroegere 'onwerkelijk', want het verliest zijn 'noodzakelijkheid', -- versta: de rationele verrechtvaardiging van zijn bestaansrecht, de 'redelijkheid'.

b. In de plaats van de afstervende werkelijkheid (wat een ander woord is voor 'onwerkelijkheid'), komt een nieuwe, 'leefkrachtige' werkelijkheid.

Dit, -- Op vreedzame wijze, indien 'het oude' verstandig genoeg is om, zonder tegenstribbelen, met de dood te verdwijnen; Op gewelddadige wijze, indien het zich tegen de nieuwe noodzakelijkheid verzet.

Een revolutionaire filosofie.

-- Steeds Engels.

-- **1.** Al wat, binnen de menselijke geschiedenis, 'werkelijk' is, wordt mettertijd 'onwerkelijk', 'onredelijk' (niet meer verantwoord(baar)),

-- **2**. Al wat in de koppen der mensen, 'redelijk' is, is ertoe bestemd ooit 'werkelijk' te worden (*opm.:* hier gebruikt Engels de term 'werkelijk' in de zin van 'feitelijk verwezenlijkt', natuurlijk). -- Ook indien het met de gevestigde orde - in schijn nog 'werkelijk' - in tegenspraak ('contradictie') komt.

Engels - zonder het uitdrukkelijk te zeggen - haalt Mefistofeles' woorden (in Goethes Faust) aan: "al wat bestaat, is waard dat het te gronde gaat". Daarin juist - zegt Engels - lag de ware draagwijdte van de Hegeliaanse dialectiek der geschiedenis: zij is door en door revolutionaire filosofie. Want zij maakt met het 'definitief' ('positief' (Ia 09)) karakter van alle producten van het menselijk denken - eens en voorgoed - komaf.

Het Hegeliaans-dialectisch waarheidsbegrip. –

a. Voorafgaand aan Hegel. -- 'Waarheid' is een verzameling van 'afgewerkte' (dogmatische (Ia 06: metafysiek) uitspraken, die, eens uitgemaakt, nog maar moesten uit het hoofd geleerd worden. –

b. Sinds Hegel. – 'Waarheid' is enkel het proces zelf van het kennen, dat een lange ontwikkeling in de loop van de mensheidsgeschiedenis, doormaakt. 'Wetenschap', het stokpaardje, sinds Descartes, van de moderne filosofen, is

een proces. Niet een stel waarheden, eens en voorgoed vastgelegd en, autoritair, doorgegeven. –

IA14

De 'waarheid' omtrent de werkelijkheid (hier in ontologisch-brede zin) stijgt, in beginsel, van trap tot trap, steeds hogerop, -- zonder ooit door het vinden van een 'absolute waarheid' (versta: een systeem, dat alle definitieve waarheden zou omvatten), een zgn. eindpunt te bereiken. –

Iedere fase (= faseologisch aspect) is 'noodzakelijk' (want 'redelijk') en dus 'werkelijk'(in de dialectische zin van "uit de totaliteit deduceerbaar"), -- althans zolang de tijd, gedurende dewelke de omstandigheden (= situatie) dezelfde zijn, duurt, want daaraan dankt zij haar 'oorsprong: -- een 'chronologie' of tijdsleer is eigen aan iedere dialectiek in Hegeliaanse zin. -- Opgang en ondergang zijn a.h.w. wetmatig.

De economische onderbouw. -- volgens Engels.

– De analogie.

-- **(a)** de West-Europese bourgeoisie (versta: de kapitalistische bovenlaag), door de grootindustrie, de concurrentiestrijd, de wereldmarkt, doet alle steevaste, sinds aloude tijden 'onschendbaar' geachte instellingen praktisch vervluchtigen.

-- **(b)** de Hegeliaanse dialectiek, door niets als 'heilig'(versta: definitieve waarheid) te duiden, doet alle voorstellingen, die zgn. 'definitieve', 'absolute' waarheid verwoorden, alsook alle situaties, die aan zulke definitieve voorstellingen beantwoorden, theoretisch vervluchtigen in al wat bestaat. De Hegeliaanse dialectiek trekt zo de vergankelijkheid bloot.

Conservatief/ revolutionair. -

Engels benadrukt het: er is, werkelijk, een behoudsgezinde zijde aan Hegel's dialectiek; zij erkent nl. het bestaansrecht van welomschreven fasen van kennis (wetenschap), van samenleving, -- binnen de tijd, waarin zij rationeel deduceerbaar zijn. --

Maar het conservatieve is relatief (beperkt), het revolutionaire is daarentegen absoluut (onbeperkt). "Het enige absolute dat zij duldt" zegt Engels.

Systeemdenken. (p. 14/16).

Wij zagen het: de totaliteit - van alle momenten - is doorslaggevend. Hegel trachtte dan ook in al zijn werken een totale filosofie van al wat ooit evolueerde, te construeren.

IA14

Even vergankelijk als alle menselijke werken is, natuurlijk, ook Hegel's werk. En, zoals Platon's werk aanleiding gaf tot meer dan één duiding, zo ook Hegel's werk. Hetgeen niet belet dat er, bij beiden, een minimale en essentiële samenhang bestaat, natuurlijk.

-- Phänomenologie des Geistes (1807). –

Engels zegt dat men een parallel (= analogie) kan vinden in de embryologie (individuele ontwikkeling) en de paleontologie (collectieve ontwikkeling) van de levensvormen, maar, bij Hegel, geldt die individuele en collectieve ontwikkeling de individuele 'geest' (b.v. in ieder mens) en de collectieve 'geest' (de mensheid als geheel).

Hegel's filosofie is een geestesfilosofie. In zijn *Fenomenologie van de geest* schetst Hegel de ontwikkelingsgang van de (individuele en vooral collectieve) geest van de mensheid, doorheen alle - hem bekende - cultuurfasen: de geest, die, voor Hegel, met god samenvalt, toont zich in de fenomenen, d.i. de cultuurproducten, die iedere cultuurperiode ten beste geeft. –

Opm.: -- Verwar, dus, niet Hegel's 'fenomenologie' met b.v. die van Edmund Husserl (deze laatste is puur beschrijvend en vooronderstelt b.v. geen 'geest' ('God'), die in de fenomenen verschijnt).

-- Logik, -- Naturphilosophie, Philosophie des Geistes. –

'God' - een erg onduidelijk en zeer omtreden begrip bij Hegel

1. begint als de absolute idee (= heelalbegrip);

2. dankzij zijn omslag in de natuur (weerom een erg onduidelijk en zeer omstrijdbaar begrip bij Hegel) vervreemt god van zichzelf (wordt anders, ja, een andere),

3.maar god komt weerom tot zichzelf - vanuit de natuurvervreemding - doordat hij geest (derde erg onduidelijk en zeer omstrijdbaar begrip bij Hegel) wordt. --

Logisch, natuurfilosofisch, geestesfilosofisch 'ontwikkelt' god zich in de werkelijkheid. –

Dit godsbegrip is, natuurlijk, allesbehalve Bijbels. Dit veelduidige godsbegrip gaf ertoe aanleiding dat men Hegel nu eens atheïstisch dan weer in de ene of andere zin godgelovig duidde.

Geschiedfilosofie. –

Het derde aspect van Gods 'ontwikkeling', het feit dat hij 'geest' wordt in de menselijke geestesproducten, detailleert - zoals Engels terecht zegt - Hegel in een veelheid van deelwerken: geschiedfilosofie en geschiedenis van de filosofie, -- filosofie van het recht, van de godsdienst, van de kunst, -- e.d...

IA16

Engels: op al die cultuurhistorische gebieden trachtte Hegel de draad van de ontwikkeling te vinden en daarvan het bewijs te leveren. Zijn encyclopedische geleerdheid - zijn informatie (zou men nu zeggen) - bracht met zich dat hij a.h.w. een goudmijn van cultuurhistorische kennis tot stand bracht, -- met zeer oorspronkelijke inzichten. –

Opm.: - Nu nog zijn hele stukken uit zijn werk meer dan lezenswaard, -- voor zover men er - wat Engels heet - 'gewaltsame Konstruktionen' (constructies die de gegevens geweld aandoen), overal min of meer aanwezig, uitbant.

Die constructies zijn het resultaat van Hegel's systeemdenken: hij wil de totale werkelijkheid (zijn Logica, Natuurfilosofie en Geestesfilosofie zijn, in feite, een ontologie) in één vorm gieten. - "Bij alle filosofen - aldus Engels - is juist het 'systeem' het vergankelijke". Wat, o.i., zeer juist is.

Engels' waardeoordeel (p. 16 /17).

Behalve de waardeoordelen, hierboven al verwoord, nog dit .-

A. -- filosofisch. -- i.p.v. Een absoluut systeem te willen construeren, zoals Hegel (die daarin zo goed als alle voorgaande denkers overtrof) heeft willen doen, laat Engels, mèt Marx, deze denkbeeldige doelstelling vallen. –

Men zoeke eerst - dankzij de positieve wetenschappen - de in ons bereik liggende 'relatieve' waarheden ("die erreichbaren relativen Wahrheiten") op. –

Opm.: -- Wij zouden deze methode de methode der inductieve steekproeven heten, -- al of niet positief-wetenschappelijk (voorwetenschappelijke kennis kan zeer degelijk zijn).

Zodoende komt men tot een aantal deelwaarheden, die men in een samenvatting kan vastleggen.

-- ***Opm.:*** -- Auguste Comte (1798/1857; in het spoor van J.L. D'alembert (1717/ 1783; met D. Diderot (1713/1784) uitgever van l' encyclopédie) vader van het positivisme) heeft iets analoogs uitgedacht om de traditionele filosofie uit haar onpositief stadium te rukken. 'Filosofie" wordt dan die samenvatting van zoveel mogelijk 'positieve waarheden'.

Engels behoudt het dialectisch schema van Hegel, -- om die samenvatting een 'vorm' te geven.

-- ***Opm.:*** -- voor Comte was de 'vorm' van die samenvatting de sociologie. Daarin verschilt het Franse positivisme dan ook duidelijk van de Duitse Hegeliaanse of Marxistische dialectiek.

IA17

Een tweede filosofische kritiek van Engels is deze. – Het beeld (versta de beschrijving) dat Engels geeft van Hegel's dialectiek - wij gaven er een samenvatting van Ia 11vv., is een gevolgtrekking uit Hegel's methode (nl. de dialectische methode). -- Maar - aldus Engels - Hegel als systeembouwer heeft, zelf, die methode verraden

(i) in zijn *Logik* valt de waarheid samen met het eindeloze proces zelf (idee (= logisch), natuur (= vervreemding), geest (= zichzelfwording)) -- mèt al zijn cultuurhistorische fasen.
(ii) maar zijn feitelijk 'systeem', in de uitgewerkte vorm ervan, vertoont wel een einde van het proces. –

Zo beweert Hegel zelf dat 'god' (= die absolute idee) behoort verwezenlijkt te worden in de op een standenmaatschappij gesteunde monarchie van Friedrich Wilhelm III (Ia 11). Deze vorst beloofde - aldus Engels - hardnekkig zo'n standsmonarchie, maar, overigens, te vergeefs. –

Het komt hierop neer: 'god' wordt 'fenomeen' (zichtbaar) in de toenmalige Duitse, kleinburgerlijke toestanden. De heerschappij van de bezittende klassen paste zich daaraan aan: zij was beperkt en gematigd, -- die 'heerschappij'. Daarenboven tracht Hegel te 'bewijzen' (te 'deduceren' (Ia 12) dat de adel eveneens 'noodzakelijk' was. –

Opm.: -- Of Hegel daarin het eindpunt van het heelalproces heeft gezien, is betwistbaar. Het kan dat Hegel gewoon deduceerde vanuit de toenmalige, voorbijgaande situatie. – Maar voor een Engels, die een positief-wetenschappelijke filosofie wilde (en geen louter Hegeliaansspeculatieve) en voor een ideale, klassenloze maatschappij streed, is het feit dat Hegel's 'god' in zo'n kleinburgerlijk klassensysteem terechtkomt, maar een povere bedoening.

-- (B). – Vakwetenschappelijk ('positief'). -

Hegel's begrip 'eindeloos proces' is, natuurwetenschappelijk, voor discussie vatbaar. -- De natuurwetenschap van Engels' tijd (1888) voorzag wel degelijk een einde: de aarde b.v. kan vergaan, -- althans is het "tamelijk zeker" dat haar bewoonbaarheid een einde zal kennen. -

Engels besluit: indien (let op die bewust gekozen voorwaardelijke zin) dit natuurwetenschappelijk vooruitzicht waar is, dan vertoont de mensheidsgeschiedenis niet enkel een opgaande lijn (wat Hegel's optimisme beweerde), maar ook een neergaande lijn. -- Engels' dialectiek is vakwetenschappelijk onderbouwd.

IA18

Karl Marx over 'universaliën' (algemene begrippen) (p. 18/20).

Zoals men weet, zijn de 'universaliën' (de scholastisch-middeneeuwse term voor algemeen begrip (= universele verzameling)) een sinds de protosofistiek (-450/-350), bij de antieke Grieken, omstreden iets. –

Het mobilisme of veranderingsfilosofie, aanwezig in alle moderne dialectiek, geeft de indruk dat van tijdvak tot tijdvak, van cultuur tot cultuur - alles veranderlijk is en dat er geen algemene begrippen gelden. Herlees wat Engels zegt over de Hegeliaanse methode, en gij zult de indruk hebben dat alles, maar alles 'anders' is van tijdvak tot tijdvak, van cultuur tot cultuur.

Laat ons nu luisteren naar zijn vriend en denkgenoot - 'hetairos' zouden de archaïsche Mileziërs gezegd hebben -, *Karl Marx* -- in een tekst van hem, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Berlin, 1953 (postuum), s.7

(*Einleitung*), -- een kladwerk, dat het heeft over het begrip 'productie' (een basisbegrip in de economie), klinkt ons een andere taal tegen. –

(1) -- een verstandige abstractie. –

Ziedaar hoe wij het eerste gedeelte van Marx' tekst samenvatten. – "De 'productie' in het algemeen is een abstractie, maar een verstandige abstractie, voor zover zij werkelijk (*opm.:* wij zouden nu 'verifieerbaar' zeggen) het gemeenschappelijke doet uitkomen, het vastlegt en ons, meteen, het herhalen bespaart".

Opm.: -- Als men Marx zo ziet schrijven, waant men hem een leerling van Aristoteles, de abstractionist: een algemeen begrip is een weergave van kenmerken, die een verzameling gegevens gemeen(schappelijk) hebben; juist daardoor is het 'abstract', een model van het origineel, de veelheid der gegevens. - Het besparende onderstreept Marx.

"Intussen is dit algemene - of het door vergelijking afgezonderde - gemeenschappelijke zelf een veelvoudig geleed iets, d.i. iets dat opsplitsbaar is in een veelheid van kenmerken.

Een deel van die kenmerken hoort bij alle tijdvakken; een ander deel is een gemeenschappelijke eigenschap van slechts een deel der tijdvakken. -- Een deel der kenmerken, dus, zal een gemeenschappelijke eigenschap zijn van zowel het moderne tijdvak als van de oudste tijdvakken. Men zal zich geen 'productie' kunnen indenken zonder dat". -

Opm.: -- Het nieuwe tegenover een Aristoteles met zijn abstractieleer, ligt niet in de comparatieve methode, waardoor het algemene blootgetrokken wordt. Het ligt in de diachronische vergelijking,

IA19

die doorheen de volgorde der cultuurtijdvakken de ontwikkeling der productiewijzen analyseert en …bij alle verschillen, ook identische kenmerken ontwaart, -- zo zelfs dat men zich geen 'productie' kan indenken zonder dat universele, dat zich staande houdt doorheen de diachronie. –

Marx, als echt denker, heeft het over de denkbaarheid zelf van productie, waardoor de wezensvorm, d.i. de onderscheidbaarheid, van al wat men 'productie' heet, zuiver voor onze geest komt. –

Doch luisteren wij verder. Want, hier, gebruikt Marx, warempel, een Platonische term, nl. “de productie zonder meer” (dat bijvoegsel ‘zonder meer’ komt in hoofdteksten van Platon meer dan eens voor, -- om de idee (b.v. van productie’) aan te duiden. –

(…) “de kenmerken, die voor de productie zonder meer gelden, moeten juist afgezonderd worden, opdat niettegenstaande de eenheid (*opm.:* de antieke term voor ‘gelijkenis’), die reeds daardoor blijkt dat het subject, de mensheid, en het object, de natuur (*opm.:* Marx ziet ‘productie’ als het bewerkt worden van de natuur buiten de mens door de mens), dezelfde (zijn) - de wezenlijke verscheidenheid niet vergeten wordt.

In dit vergeten ligt b.v. de gehele ‘wijsheid’ der moderne economisten, voor zover dezen de ‘eeuwigheid’ en de ‘harmonie’ der bestaande sociale verhoudingen ‘bewijzen’”. –

Opm.: Een ander verschil met de abstractionist Aristoteles kom hier bloot: waar Aristoteles (en zeker de klassieke traditie) de nadruk legt op de onveranderlijkheid, daar legt Marx, als dialecticus bij alle onveranderlijkheid (die hij niet ontkent), de nadruk op de verandering, het proces. Vgl. Ia 13vv. –

Besluit: Marx schetst ons hier een dialectische abstractieleer. –

Opm.: -- Wij hebben de termen ‘wijsheid’, ‘eeuwigheid’, ‘harmonie’ tussen aanhalingstekens gezet. Waarom? Omdat Marx, hier, blijkbaar ironiseert: als dialectieker ziet hij al te duidelijk de verschillen, van tijdvak tot tijdvak (Ia 14: chronologie) en is het ‘eeuwige’ (versta: onveranderde, ja, onveranderlijke) voor hem een gedeeltelijk de feiten geweld aandoen. ‘Harmonie’ in een klassenstrijd kennende maatschappij is, voor Marx, een mooi woord.

-- (2). -- Een voorbeeld. –

Marx geeft ons nu een staaltje van zijn economische analyse. -- “Geen productie mogelijk zonder een productiewerktuig, al ware dit werktuig slechts de hand. -- Geen (productie) mogelijk

IA20

zonder voorbije, opgehoopte arbeid, al ware deze arbeid slechts de vaardigheid, die, in de hand van de ‘wilde’ (*opm.:* het verlicht-rationele woord voor archaïsche of primitieve mens), door herhaalde oefening verzameld en

geconcentreerd is – Het kapitaal is, onder andere, ook productiewerktuig, ook voorbije, 'geobjectiveerde' (*opm.:* in een object vastgelegde) arbeid. –

Zo is het kapitaal een algemene, 'eeuwige' productieverhouding. Dit wil zeggen: als ik juist het specifieke weglaat, dat, uitgerekend, 'productiewerktuig', 'opgehoopte arbeid' pas tot kapitaal maakt".

Opm.: -- Men voelt dat Marx, om zijn 'Marxisme' als theorie te kunnen vestigen, basisbegrippen, met universele draagwijdte, nodig heeft. Zo o.m. de idee 'productie'. Om zeker te zijn dat deze theoretische idee geldig gedefinieerd wordt, beperkt hij ze tot haar 'denkbaarheid' - of, zoals hij, in Kantiaanse termen, ook zegt, haar 'mogelijkheid'. - Zo b.v., in zijn duiding, natuurlijk, is 'productie' mogelijk' (versta: denkbaar) zonder werktuig? Antwoord: neen. Gevolg: doorheen alle cultuurtijdvakken, hoe verschillend ook, zal men, om 'productie' te vinden, meteen ook 'productiewerktuigen' moeten vaststellen. –

Zoals in de Platonische dialectiek, zo ook hier, in de nieuwe dialectiek van een Marx: het ene begrip loopt met het andere ineen. Men kan het ene begrip wel van het andere onderscheiden (wezensvorm), maar men kan beide niet scheiden (samenhang). In het Platonisme heet men dit de 'diëretisch-synoptische methode'.

Zo b.v.: Is 'productie' mogelijk (denkbaar) zonder opgehoopte, geobjectiveerde arbeid? Antwoord: Neen. Gevolg: men zal doorheen alle cultuurtijdvakken - wil men de productie analyseren - steevast ook 'opgehoopte arbeid' moeten kunnen vaststellen. Zoniet heeft men niet met echte 'productie' te doen, maar met iets anders. –

Weerom een toepassing van de Platonische 'diëretisch-synoptische methode' inzake begripsanalyse. –

Besluit. -- Engels, Marx, -- zij waren mannen van de praxis. Maar kijk eens goed: als echte verlicht-rationelen, menen zij dat praxis, wil zij 'verlicht' (door de rede belicht) zijn, theorievorming vooropstelt.

Hier, in dit overgebleven kladwerk, treffen wij een prachtig applicatief model van Marxistische theorievorming aan. Theorievorming, die de denkbaarheid (= wezensvorm, universele idee) bedoelt.

IA21

Marxisme en 'fysicisme' (natuurgeloof). (21)

A. Braeckman, De Franse revolutie kritisch herdacht (over Marx en het koekoeksei ven de liberale historiografie), in: *Streven* 1989:7 (april), 642/654, -- daarin aansluitend bij G. *Comninel, Rethinking the French revolution (Marxism and the revisionist challenge*), London/ New York, 1987, onderscheidt - zeer terecht - liberaal materialisme (versta: vrijemarkteconomie voorstaand materialisme) en socialistisch (versta: geleide economie voorstaand) materialisme (a.c., 649v.).

Zo b.v. duiden beide types van materialisme de 'vooruitgang' (een de XVIII - d' eeuwse verlichters geliefd thema) als het gevolg van o.m. Klassenstrijd. Maar, wanneer het gaat over de idee 'eigendom', dan verschillen Marxisten en liberalen, natuurlijk.

Ons interesseert, nu, hier, de ware aard van dat meningsverschil. Dit omdat het fundamenteel is en een dialectische draagwijdte heeft.

1. De XVIII- d'eeuwse materialisten, die het voor de bezittende klasse opnamen - de zgn. Liberalen - situeerden de vooropstelling van het bestaansrecht (Ia 13: 'redelijkheid') van de feitelijke eigendommen in "de menselijke natuur". Deze 'natuur' (van het Latijnse 'natura', letterlijke vertaling van het Griekse 'fusis') werd als algemeen, universeel opgevat, d.i. alle mensen, althans in beginsel, eigen.

Aangezien de 'fusis', 'natura', natuur, iets was dat normatief, stuurkundig, is en, dus, regel voor gedrag, was "eigendom bezitten", voor zover het in zo'n natuur wortelt, 'onschendbaar', basis van rechtsorde. De XVIII - d' eeuwse denkers heten 'eigendom' dan ook "een natuurlijk iets".

2. De Marxisten, voor zover socialisten en dus, betwisters van de gevestigde eigendomsverhoudingen, waren van oordeel dat de feitelijke eigendommen slechts (luister goed naar dat 'slechts') het gevolg zijn van historisch gegroeide, ja, misgroeide ontwikkelingen allerhande. Voor Karl Marx, heel in het bijzonder, bestond die misgroei in de uitbuitingsverhoudingen, die in het productieproces aan het werk zijn. –

Besluit. –

(i) De bezittende klasse, bij monde van de liberale materialisten, is fysicistisch, d.i. natuurgelovig.

(ii) de bezitslozen, bij monde van b.v. de socialistisch denkende Marx, is historicistisch, d.i. geschiedenisgelovig. Het verschil is, meteen, duidelijk: een historisch-dialectieker als Marx had het proces voor ogen. De liberalen stelden de natuur voorop.

IA22

Onze eerste ideologieanalyse (22/)

Over de term 'ideologie' is reeds heel wat geschreven. Er is meer dan één definitie, natuurlijk. -- Laat ons, in die wirwar van ideologieanalyses, wat orde scheppen. –

1. In oudere werken is 'ideologie' hetzelfde als 'ideeënwetenschap'(waarbij de term 'idee' ofwel Platonisch, resp. Patroniserend is (en dus vooropstelling van het universele en hogere (immateriële) in de singuliere fenomenen (= gegevens, 'feiten') is) ofwel modern (vooral sedert de XVI-de eeuw (en dus "voorstelling binnen ons bewustzijn". –

Kort gezegd: Platonisch is idee een vooropstelling van feiten. Modernnominalistisch - is idee een voorstelling in onze geest. -- 'ideologie' is dan de theorie over de zo of zus geduide 'ideeën'.

– 2. -- In de recentere werken overheerst de niet-Platonische opvatting: 'ideologie' is een ideeën- of voorstellingenstelsel, dat wel als het bestaansrecht van feiten aangeboden wordt, maar in feite diezelfde feiten niet of niet geheel juist weergeeft. -- Het dialectisch materialisme van Marx en Engels b.v. biedt ons van die recentere begripsbepaling één model.

(i) Ieder cultuursysteem - de religie, de filosofie, de moraal, de politicologie (staatsleer) e.d.. - dat zich aanbiedt als 'redelijk' (Ia 13: verrechtvaardiging), als bestaansrecht, maar in feite de materiële situatie (de economische uitbuitings-verhoudingen op de kop) in een type van theorie formuleert, is typisch 'ideologisch'.

(ii) Toegepast: het is duidelijk dat de theorie, verrechtvaardigingspoging, van de liberale materialisten over de rechtsgrond van de feitelijke eigendommen wel over 'de menselijke natuur' spreekt (het bestaansrecht), maar in feite het uitbuitingsproces, dat in de historische groei van die eigendommen aan het werk is, verdoezelt - 'verdringt', 'onderdrukt' (zouden wij met de freudianen kunnen zeggen) -.

Zo een 'theoretische verrechtvaardiging' is, in Marx' ogen, een ideologie. Dit is: een ideeën- of voorstellingssysteem dat ogenschijnlijk hoge ja

eerbiedwaardige theorie is, maar in feite op nauwelijks verholen eigenbelang gebaseerd is. –

Taalanalytisch: men spreekt over 'natuur' om niet over '(uitbuitings)proces' te moeten spreken. Het is een vorm van retorisch spreken: men tracht door afwending van de aandacht onrechtmatige situaties in stand te houden, ja, een schijn van bestaansrecht te geven.

IA23

De idee 'natuur' en de idee 'proces' (23/)

Wij kunnen nu dit kapitteltje afsluiten. -- Enerzijds zagen wij, vooral aan de hand van Engels' verslag over de Hegeliaanse dialectiek, de enorme nadruk die op de idee 'proces' (verandering, veranderlijkheid) komt te liggen. Anderzijds zagen wij ook - tweeledig - de nadruk op de idee 'natuur' (zo-even bij de behoudsgezinde, liberale materialisten, maar even tevoren ook bij Karl Marx, waar hij de natuur van de productie, met haar onveranderlijke wezensaard ("de productie zonder meer"), tracht vrij te prepareren uit de massa van de geschiedkundige feiten). –

Fysicisme, procesdenken. –

Ziedaar de tweepolige spanning, waartussen onze gedachten gespannen worden, wanneer wij het moderne denken even dieper analyseren. –

Opm.: -- Dit verrechtvaardigt - Ia 01 - het feit dat wij, als hoofdthema, 'traditie en revolutie' gekozen hebben. De traditionele mens zal gemakkelijk over de 'eeuwige natuur' der dingen spreken. De revolutionaire mens, daarentegen, heeft het liever over 'verandering', 'veranderlijkheid'.

Nadat wij, uitvoerig, stilstonden bij het mobilisme (= procesdenken), o.m. van Hegel, Marx, Engels (de dialectische vorm van mobilisme), bepalen wij, even, nader wat de term 'natuur', in het taalgebruik, zoal betekenen kan. –

(1). -- Aangezien zowel 'fusis' (volgens W. Jaeger, Archaïsch-Grieks, identisch met 'genesis', ontstaan, letterlijk: baring) als 'natura' het ontstaans-, resp. het baringsproces betekenen, is het aannemelijk dat 'natuur' betekent: de wezensaard van iets, voor zover deze van geboortewege het levensproces bepaalt, --

(2). -- Aangezien, in archaïsche culturen, de oorsprong, die in de baring, het ontstaan, van iets actief is en zich toont, centraal staat - de mythen zijn

meermaals oorsprongs- en dus de natuur(wezensvorm) van iets verhalende teksten - is het aannemelijk dat 'natuur' betekent: de programmering, die de levensloop van iets, vanaf de geboorte, d.i. vanuit de die geboorte veroorzakende oorsprong, richt, 'stuurt' (stuur-kundige of cybernetische bepaling van 'natuur'). Men zegge ook: de natuur als norm. Onder meer van het proces, dat van meet af aan in die natuur voorzien is. –

Besluit. - Men zie niet te vlug een absolute tegenspraak tussen natuur en proces. In feite zijn zij bijeen horende (Ia 20) begrippen.

IA24

1.2. -- De idee 'dialectiek' (24/)

Beginnen wij met een bibliografische steekproef. –

-- *P. Foulquié, La dialectique*, Paris, 1949 (een goed gedocumenteerd en bevattelijk overzicht, -- over de oude dialectiek (vanaf Herakleitos van Efesos (-535/465)) tot aan het Duitse (absolute) idealisme (vooral Hegel)), -- dan over de nieuwe dialectiek (zowel louter filosofisch als vakwetenschappelijk)), --

-- *A. Marc e.a., Aspects de la dialectique (recherches de philosophie, II*), Paris, 1956 (een aantal medewerkers omtrent aspecten),

-- *D. Dubarle/ A.Doz, logique et dialectique*, Paris, 1972 (logistisch onderzoek omtrent de zuiver logische waarde van vooral Hegel's dialectiek), --

-- *W. Biemel, das wesen der dialektik bei Hegel und Sartre*, in: tijdschr. v. Filos., 20 (1958): 2, 269/300 (bij Hegel is dialectiek een hele ontologie; bij Sartre is zij enkel een kenmerk van ons menselijk bewustzijn);

-- *Dialectica* 57/58, Neuchâtel (Ch), 1961 (geeft een idee van wat dialectisch denken, -- hier vooral inzake de begrensdheid van onze kennis (de wetenschappelijke inbegrepen), zoal onderzoeken kan), -- inzonderheid inzake Hegel:

-- *G.A. Van den bergh van Eysenga, Hegel*, Den Haag, s.d. (de grote levensfasen van Hegel, -- door een Hegeliaan);

-- *R. Serreau, Hegel et l'hégélianisme*, Paris, 1965-2 (een zicht, o.m., op de enorme invloed van Hegel);

-- *H. Arvon, le Marxisme*, Paris, 1960-2 (vooral o.c.,11/40 (*la dialectique*); ook o.c.,41/ 68 (l'aliénation (*opm.:* 'ontvreemding: meestal 'vervreemding')).

Opm.: -- Deel 1, juist hiervoor, gaf ons een inzicht in de werkwijze, vooral logisch (denk aan de Hegeliaanse deductie (Ia, 12), die het kernstuk uitmaakt)' van een dialectieker als Hegel (en ook een Engels of een Marx). -- Dit kapitteltje wil eerder overzichtelijk te werk gaan.

1.2.1. De vier hoofdvooropstellingen. (24/ 59).

1.2.1.1. Eerste uitgangspunt. (24/28).

Om goed te begrijpen hoe de nieuwe dialectiek van de grond kwam, behoort men van de idee 'mathesis universalis' (alomvattende redeneerstructuur) uit te gaan.

1. Behalve Platon van Athene (-427/-347), met zijn opzet om een stoicheiosis, elementatio, systematische factorenanalyse, hypothetisch (in voorwaardelijke zinnen uitdrukbaar) opgevat, zijn daar volgende denkers:

Galenus van Pergamon (129/201; geneesheer) wou, ergens, al een alomvattende redeneerstructuur klaarstellen. -- *Raymundus Lullus* (Ramon Lull (1235/ 1315), met zijn *ars generalis*,

IA25

stuurt, op zijn beurt, als neoplatonieker, aan op een analoge orde(nings)leer. -- Het ordenen, het ordentelijk denken, staat, immers, centraal in dergelijke pogingen.

2. Met René Descartes (1596/1650), de stichter van het moderne, verlicht-rationele denken, begint een nieuwe aanpak van de harmologie, ordetheorie. –

Bibl. st.:

-- *E.W. Beth, de wijsbegeerte der wiskunde (van Parmenides tot Bolzano*), Antw./ Nijmegen,1944, 93/117 (*R. Descartes*);

-- *M. Foucault, Les mots et les choses (une archéologie des sciences humaines*),
Paris, 1966, 64/72 (*l' ordre*).-

Beth, o.c. 103, zegt: "De mathesis universalis, die Descartes als generalisatie (*opm.:* veralgemening) van analyse en algebra wilde opbouwen,

moest tegelijkertijd een ars disserendi (*opm.:* een uiteenzettingsmethode) en een ars inveniendi (*opm.:* een vindings- of heuristische methode) zijn. Daarmee neemt hij, weer, een denkbeeld over dat reeds veel eerder door Raymundus Lullus was verdedigd". –

(i) Een brief van Descartes aan Mersenne (20.11.1629) licht dit toe. -- Descartes denkt aan de uitvinding van een soort esperanto, een geconstrueerde taal. Net als Platon, met zijn taalstoicheiosis, zet hij uiteen hoe de woordstammen van een universele taal (en de daarbij behorende karakters) zouden behoren samengesteld te worden.

Let wel: er is, bij Descartes, een soort mathematisme: de telwoorden en de cijfers dienen hem als toonbeeld bij de constructie van die algemene taal. –

(ii) Beth: "Men zou, onder de menselijke gedachten, een rangorde moeten vaststellen, zoals die - van nature - onder de getallen bestaat. Dan zou men een taal kunnen construeren, die, in zeer korte tijd, zou kunnen worden aangeleerd". (Beth, o.c.,103). --

Foucault wil loochenen dat Descartes mathematistisch te werk ging: dit lijkt echter onloochenbaar. –

(iii) Beth: "Alleen de ware wijsbegeerte zou, echter, de uitvoering van dit plan mogelijk maken. Immers, slechts zij stelt ons ertoe in staat de menselijke gedachten te onderscheiden, op te sommen en te rangschikken". (Ibid.). --

Men ziet dat Descartes' ideaal, wel degelijk, een totale wijsbegeerte, naar mathematisch model, was. -

(iv) Beth: "Zou men eenmaal beschikken over een inventarium (*opm.:* een summatieve inductie, een verzameling) van de enkelvoudige voorstellingen (*opm.:*
'Ideeën' in cartesiaanse taal), waaruit alle

IA26

gedachten zijn samengeteld, dan zou een universele taal mogelijk wezen, die het oordeel in zulk een mate zou ondersteunen dat vergissing bijna uitgesloten zou zijn".
(ibid.).

Hier hebben wij de slagader van het moderne verlichte rationalisme: een greep krijgen, via naar mathematisch model ontworpen tekensystemen (taal is tekenstelsel), op de menselijke gedachten, in haar totaliteit, -- en dit zo dat men, quasi-machinaal redenerend, alle vergissingen uitsluit. Een soort redeneermachine, dus.

Denk aan onze huidige computers. Dit is het moderne wetenschapsideaal. En ook het moderne filosofie-ideaal.

Beth, o.c., 104, zegt dat in zijn *géométrie Descartes* een specimen (= applicatief model) van zijn mathesis universalis verwezenlijkt heeft, "waaruit de vruchtbaarheid van zijn denkbeelden kan blijken".

-- Men kan het nog breder stellen: in 1637 verschijnt *Discours de la méthode (pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences,* Plus *la dioptrique, les météores et la géométrie, qui sont les essais de cette méthode)*, -- een dik boek van 527 bladzijden, zoals *Alexandre Koyré, Introduction à la lecture de Platon, -- suivi de entretiens sur Descartes,* Paris, 1962, 166, terecht opmerkt. De uiteenzetting ('discours') over de methode, waarop hij zo groot ging, is beheerst door Descartes' idee 'mathesis universalis'. Zoals wij verder nog zullen preciseren.

M. Foucault, Les mots et les choses, 70, zegt dat noch het mechanisme (de werkelijkheid als een toestel, 'machine', opvatten) noch de *mathematisering* (de werkelijkheid, o.m. die van de natuurkunde van zijn dagen ('mathematische fysica')) bij de verlichte rationalisten wezenlijk zijn, maar wel de mathesis universalis, -- begrepen als "science universelle de (la mesure et de) l'ordre" (o.c., ibid), zoals Descartes ze ontwierp.

Zelfs de meetbaarheid (één van de mathematisering waaraan de werkelijkheid onderworpen wordt), d.m.v. een maat (meetmodel), is slechts één toepassing van de algemene ordeleer. -- Daaruit ontstaan, dan,

1. de algemene spraakleer ('grammaire générale'; denk aan onze taalwetenschap),

2. de natuurlijke historie (denk aan onze biologie) en

3. de ontleding der rijkdommen ('analyse des richesses'); denk aan onze economie), -- alle drie toepassingen van de ordeleer.

IA27

Opm.: **-- (1)** de term "(denk)machine" kan tweeledig gedefinieerd worden. –

a. Heet 'machine' een stoffelijk systeem, waarvan de toestandsveranderingen - dankzij de wetmatigheid, door de mechanica (bewegingstheorie) blootgelegd, -- in bredere zin: door de natuurwetenschap omtrent de anorganische natuur blootgelegd - voorspelbaar zijn. -- De mechani(ci)sten vatten de term zo op. –

b. Heet 'machine' een materieel stelsel, waarvan de toestandsveranderingen voorspelbaar zijn (= mechanicistisch aspect), -- door mensen ontworpen, vervaardigd en als werktuig gebruikt (denk aan de term toestel'). -- De tegenstanders van het moderne mechanicisme, zoals de Duitse bioloog-wijsgeer *Hans Driesch* (1867/1941; *Geschichte des vitalismus* (1905) of Jakob van Uexküll (1864/1944; etholoog en ecoloog), vatten de term 'machine' in deze engere zin op: zij heten vitalisten.

-- (2) zelfs Beth, o.c., 113, geeft toe dat de antiek-middeneeuwse zienswijze, sedert Descartes (voor zover hij mechanicist is) en Thomas Hobbes[15] (1588/1679; zet het mechanicisme van Descartes door) door de modern-mechanicistische, in ernstige mate verdrongen werd. -- zo is voor Hobbes 'taal' een soort rekenmachine ("reason (…) is nothing but reckoning (that is adding and substracting (…)". Dit ingenieursstandpunt heeft Hobbes zelfs op het staatsleven toegepast.

Opm.: -- Wie, natuurlijk, de mathesis universalis heeft trachten uit te werken, is *GW. Leibniz* (1646/1716; net als Hobbes sterk onder cartesiaanse invloed), -- in zijn *De arte combinatoria* (1666). Cfr. e.w. Beth, o.c.,118/ 144.

a. De dialectiek als mathesis universalis. –

Zoals *H. Scholz, die wissenschaftslehre Bolzanos,* 1937, 407, zegt: de idee 'Mathesis universalis' (= sciëntia generalis) werd verschillend geduid, resp. omgeduid.

[15] *Thomas Hobbes, Engels filosoof, grondleggers van de moderne politieke filosofie. Auteur van Leviathan, de basis voor de moderne westerse politieke filosofie, waarin hij een theorie van het absolutisme ontwikkelde. In de theologie is zijn opvatting dat zowel de mens, God, de Hemel als de Hel uit stof en beweging bestaan en om die reden aan dezelfde natuurwetten gehoorzamen als andere stoffelijke zaken, zeer invloedrijk gebleken. Hobbes ontkende het bestaan van een niet-materiële werkelijkheid. Het menselijk leven was ook volkomen materialistisch, mechanisch en deterministisch. De mens heeft geen onstoffelijke ziel of geest.*

b. Immanuel Kant

Kant (1724/1804; topfiguur van de Duitse aufklärung en inzetter van het Duitse idealisme) was een fel bestrijder ervan. Onder meer onder de invloed van het piëtisme (een ascetisch-verstorven levenswijze, eigen aan sommige protestantse sekten (vooral lutheraanse), die in de XVII- de eeuw, tegen het dogmatisme reagerend, naar de Bijbelse beleving terugkeerden), een strekking, die de scholen, waar Kant studeerde, oppermachtig beheerste en de wiskunde als iets onchristelijks

IA30

- soms radicaal - afwees, heeft I. Kant een eerder negatieve houding aangenomen t.o.v. de cartesiaanse ordeningsleer.

c. De Duitse idealisten –

J.G. Fichte (1762/1814; beïnvloeder van de romantiek), Fr. W. Schelling (1775/ 1854; romantisch denker), -- vooral G.F.W. Hegel (1770/1831; onder gedeeltelijke romantische invloed) -

1. delen wel in het A-mathematisme (zelfs Anti--mathematisme) van de baanbreker Kant,
2. maar nemen toch de idee 'mathesis universalis' weerom op. - cfr. E.W. Beth, o.c.,141, 145, 148, -- 169 (B. Bolzano (1781/1848; voorloper van de Oostenrijkse school (onder wie E. Husserl) als criticus van dat a-mathematisme).

d. De Marxisten –

K. Marx (1818/1883), Fr. Enge1s (1820/1895) - nemen de idee 'mathesis universalis' - dit is de dialectiek - op hun beurt over van de idealisten, maar herstichten ze materialistisch. Het is de materialistisch-historische dialectiek.

Opm.: -- *H. Arvon, Le Marxisme, Paris*, 1960-2, 210/213 (*conclusion*), zet uiteen waardoor het Marxisme één der integrerende bestanddelen - in Platonische termen: 'stoicheia', elementen - van ons tijdperk is kunnen worden. Alle aanvallen erop blijken er niet toe in staat de 'macht' ervan te breken. "De sleutel van dit schijnbaar mysterie wordt ons verschaft door de omvattende samenhang van een leer, die een omvattend geheel uitmaakt". –

Was b.v. Het Marxisme slechts een louter economische, sociale of politieke leer, dan zou de geschiedenis het allang van de tafel geveegd hebben, -- net zoals zovele andere niet-omvattende, maar wel als een of ander hervormingsmiddel zich aandienende systemen. -- Neen: de weerstand die het

Marxisme mobiliseert tegen het alles aantastende tijdsverloop, vindt zijn oorsprong in het feit dat het een algehele opvatting omtrent de wereld behelst, -- een volledige filosofie.

Binnen het geheel (de totaliteit) ervan zijn alle onderdelen door een onlosmakelijk verband aaneengesmeed. -- het Marxisme beantwoordt perfect aan de menselijke hang naar het verwerven van een samenhang vertonend zicht op de ons omringende wereld".

Opm.: -- uitgerekend dat - die mathesis Universalis, die alomvattende – ontologisch-redenerende-redeneerstructuur - is de dialectiek én bij de Duitse idealisten én bij de Marxisten. -- Straks leggen wij dit nader uit.

IA29

1.2.1.2. Tweede uitgangspunt. (29/30).

Bij een Platon van Athene ontdekt men geregeld twee denkpeilen, --
1. het archaïsch-primitieve mythische denkpatroon en
2. het geestesfilosofische hypothetisch analyseren van de elementen (factoren, die een domein beheersen. –

Zou het kunnen zijn dat achter de dialectiek, zoals wij ze kennen, een mythisch denkpatroon opdaagt*? - W.B. Kristensen, verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten,* Amsterdam, 1947 (zie ook zijn *Inleiding tot de godsdienstgeschiedenis*, Haarlem, 1980-3), leert ons heel wat omtrent genoemd punt. -

a.-- De demonische godheden der totaliteit (29/30) -

Zo b.v. o.c., 273, zegt Kristensen wat volgt. -- Hij heeft het over het veelgodendom (polytheisme), dat de hele antieke wereld (het oosten, de Babyloniërs, Hellas, Rome) beheerste. Hij merkt, daarin, een basisstructuur op. "Heil en onheil waren van de hoogste godheden afkomstig: ondergang en opgang (Ia 17; Engels terzake, 13, harmonie der tegengestelden), de tegenstellingen, die het blijvend leven der wereld uitmaken en waarin juist de goddelijke totaliteit gezien werd. -

De wil dezer goden was het noodlot, de moira (*opm.:* antiek-Griekse term voor 'aandeel in goed en kwaad'), 'goddelijk' maar onmenselijk. 'Rechtvaardig', in de gewone zin van het woord, waren zij niet: door hun handelwijze verloochenden de goden de wetten, die zij, toch, voor de mensen hadden vastgesteld. -

De ouden waren zich van deze 'tegenstrijdigheid' in het 'goddelijke' wezen volkomen bewust. Daarvan getuigen enkele van de meest indrukwekkende stukken godsdienstige literatuur, die wij bezitten: **(1)** het boek Job, **(2)a** de Babylonische klaagliederen, **(2)b** de gebonden Prometheus". –

b.-- De verborgen harmonie (30/31) -

Kristensen, o.c.,289 vervolgt: "De ouden noemen Herakleitos van Efesos (Ia 24) "de duistere", en niet zonder reden. Want, in echt 'antieke' (*opm.:* bij Kristensen betekent dit het mythische peil) geest, vond hij het mysterie der totaliteit belangrijker dan de rationele verhoudingen van het bestaan (*opm.:* de seculaire, zicht- en tastbare, door de 'rede' beheersbare zijde). Zegt Herakleitos: "de verborgen harmonie ('harmoniè afanes') is sterker dan de waarneembare" (Fr. 54). –

IA30

Opm.: -- Herakleitos, de vader van de nieuwe dialectiek, bedoelt het volgende: de 'harmonie' (= ineenvoeging, orde) der dingen en processen vertoont twee uitzichten:

1. dat wat wij ervan direct ervaren (als onmiddellijk gegeven, -- zichtbaar, tastbaar, voelbaar en, meteen, beredeneerbaar; de waarneembare harmonie of ineenvoeging;

2. dat wat die zicht- en tastbare harmonie beheerst, de verborgen harmonie, waarop én onze waarnemingen én ons redeneervermogen veel minder of zelfs geen vat heeft. -

Opm.: -- Een denker als Herakleitos, die o.m. op de veranderingsgedachte van Platon van Athene zeer grote invloed uitgeoefend heeft, stond nog zeer dicht bij de archaïsche veelgoderij, -- mèt haar verraderlijke tegenstrijdigheden, hierboven even omschreven. Mag men Herakleitos' tekstje als een filosofische overdracht uitgerekend daarvan beschouwen? Kristensen suggereert het.

Kristensen: "Hoe belangrijk de idee der totaliteit ook in latere tijden gevonden werd, blijkt uit het feit dat zij, uit het godsdienstig en wijsgerig denken - (*opm.:* let op die twee peilen; met Max Scheler zou men van 'conformiteitsdenken' kunnen spreken: 'conformiteit' (modelgelijkenis tussen religie en filosofie) -, tot onze dagen toe, nooit geheel verdwenen is. -- zo b.v. keert deze idee - godsdienstig 'aanschouwd' (*opm.:* voorwetenschappelijk, voorfilosofisch), maar wijsgerig geformuleerd - in de dialectiek van Hegel terug, waarin thesis, antithesis en synthesis de trits (*opm.:* drieledigheid) van de

zelfontwikkeling van de 'rede' (*opm.:* vernunft, 'godheid' (Ia 15)) vormt". (O.c.,289). –

Men ziet het: Kristensen, groot specialist van de godsdienstwetenschap (niet met theologie, in de lopende zin, verwarren), is formeel.

Opm.: -- E.W. Beth beweert dat de dialectiek, zoals Hegel b.v. ze invoerde, nooit voor wiskundig denkenden bevredigend kan zijn.

In analoge zin schrijft ook pater *I.M. Bochenski, The logic of religion*, New York, 1965, 48/51. Geringschattend is zijn logistische houding. Toch zegt Bochenski: zo'n dialectiek is 'vruchtbaar'

1. als 'a set of suggestions' (een stel suggesties),
2. voor zover deze aan logisch strenge toetsing onderworpen worden. –

Platonisch: als lemmata, half doorzichtige hypothesen, die, in de loop van de analyse (toetsing aan de feiten), duidelijker worden. -- Laat ons de vier grote axiomata, 'principes', vooropstellingen ('hypothesen' zou Platon zeggen), nu, ordentelijk uiteenzetten.

IA31

Inleiding. -

Wij gaan doen zoals *P. Foulquié, La dialectique*, 62ss. Hij houdt zich aan de weergave van I. Stalin, dialectisch materialisme en historisch materialisme (1937).--

Let erop: wij zegden, met Scholz, dat de nieuwe filosofische dialectiek een herstichting inhield van de cartesiaans-leibniziaanse mathematiserende mathesis universalis, zoals zij o.m., vereenvoudigd, uiteengezet werd in Descartes' discours de la méthode (1637). –

Het werkje van Stalin, in zijn Franse editie (1937), is blijkbaar een repliek. Hoewel men op Stalin's voorstelling kritiek kan uitoefenen - specialisten beweren dat zij slechts een weergalm is van Marx' en Engels' leer, omgeduid in de stijl van Lenin (1870/1924; stichter van het Marxisme-leninisme) -, toch lijkt het ons dat, wat betreft de essentialia (dat waarop het aankomt), Stalin zeer juist duidt.

b.1. Eerste lemma: de totaliteit (31/35).

Foulquié, o.c., 63, haalt de Hongaarse Marxist *Georg Lukacs* (1885/1971; o.m. *Geschichte und klassenbewusztsein*, Berlin, 1923) aan. De thesis,

stelling, dat het geheel ('totaliteit') het beginsel - archè, principium - is dat de (onder)delen beheerst, is het leerstuk bij uitstek van b.v. het Marxisme (zoals ook in het Hegelianisme).

"Het is niet de voorrang, gegeven aan de economische beweegredenen, inzake geschiedenisduiding, die op beslissende wijze het Marxisme onderscheidbaar maakt van de 'bourgeoiswetenschap' (*opm.:* de niet-Marxistische wetenschap; liberale materialisten b.v.). Neen: het is het gezichtspunt der totaliteit". –

Opm.: -- Dit zal menig oppervlakkig kenner van de Marxistische dialectiek verwonderen. Maar wij noteren het.

Organicisme. -

Met de romantiek vooral ontstaat, in het moderne levensmidden, een type van denken dat men 'organicisme' heet. Dit is: het organisme - versta: de levende totaliteit - beheerst alle onderdelen. Men spreekt - b.v. met Ludwig von Bertalanffy, de systeemdenker van 'organismisch' denken. - Het is zo duidelijk: zowel Hegelianisme als Marxisme zijn 'organismische denkvormen'.

Wisselwerking. –

Niet enkel beheerst de totaliteit de aspecten, onderdelen. -- Ieder onderdeel hoe klein ook, beheerst gebeurlijk, op zijn beurt, de andere. "Tussen de verschillende delen van de werkelijkheid bestaat er een actieve, onderlinge afhankelijkheid". (Foulquié).

IA32

Omgekeerd organicisme. -

Wij zagen het: het geheel beheerst de delen. Maar ook omgekeerd: de delen - juist één, sommige, alle - beheersen, mede, het geheel. -- Besluit: 'organicisme' behelst de drie aspecten: geheel beheerst delen/ deel beheerst deel/ delen beheersen geheel. –

Waarbij de term 'beheersen' in de antiek-Griekse betekenis gebruikt wordt: iets beheerst iets anders, als 'archè' element dat 'factor' is, in die zin dat het tweede iets niet begrijpelijk is zonder het eerste.

Appl. Model. -- Hegel zelf, in een vroege natuurfilosofische verhandeling, waarmee hij op 27.08.1801, als docent habiliteerde, tracht aan te tonen dat b.v. het zonnestelsel een 'eigenaardig' dialectisch geheel is: geen enkel

hemellichaam mag, juist daarom, afzonderlijk gedacht worden, maar slechts in verband met de totaliteit. -- daardoor trachtte Hegel “de rede in de natuur” aan te tonen. Cfr. a. *V.d. Bergh v. Eysenga, Hegel, 70*. –

Dit is één (natuur)wetenschappelijk model van Hegeliaanse dialectiek. Vergelijk met la 17 (waar Engels’ model ter sprake komt). -- Men vergete niet dat Hegel, van zijn jeugd af, belangstelling koesterde voor de natuur. In Stuttgart wonend deed hij al aan astronomie, landmeting, plantkunde, delfstofkunde. In Tübingen was hij met Linnaeus bezig. Daar volgde hij lessen over anatomie, wis- en natuurkunde. Te Bern (Ch) heeft hij, gedurende reizen in de alpen, aardkundige en mineralogische studiën gemaakt. Te Jena werd hij lid van natuurkundige verenigingen (in 1803 werd hij zelfs assessor van de mineralogische vereniging). Sedert de winter van 1805 gaf hij driemaal lessen in wiskunde. Cfr. v.d. Bergh, o.c.,71. –

Besluit: ofschoon romantisch beïnvloed, was het Duitse idealisme niet zo vakwetenschappelijk vervreemd als men het wel eens voorstelt.

Abstractief-rationalistisch, ja; romantisch-concreet, nog meer. -- De Duitse romantiek had kritiek op het alles uiteendenkende, ‘atomistisce rationalisme’. Häring, een Hegelkenner, zegt dat wat de jonge met de oude Hegel verbindt, is de zeer levendige zin voor al wat levend geheel is. Het ‘leven: o.m. in die zin, stond centraal in de (Duitse) romantiek. –

Hegel trachtte die romantische hoofdgedachte op zijn dialectische wijze waar te maken. Zelfs alle begrippen worden ‘opgeheven’ in de levenseenheid, -- zoals v.d. Bergh, o.c., 69, terecht zegt.

IA33

A. De Waelhens, Existence et signification, Louvain/ Paris, 1958,76, spreekt in analoge zin over Hegel: “De identiteit van de (levens)ervaring en de verklaring ervan is de grote ontdekking van Hegel, de wezenskern van wat men ‘het Hegeliaanse denken’ heet”. Eén en dezelfde mens leeft én denkt al levend.

Appl. Model. -- Een zekere Herr Krug had Hegel uitgedaagd. Men misduidde, immers, Hegel’s deductietype. Men dacht, in verlicht-rationele zin, dat ‘deduceren’, ook bij Hegel, betekende: uit a-prioristische, levensvreemde abstracties (‘begrippen’) een gegeven ‘afleiden: d.i. als noodzakelijk duiden.

Krug wou dat Hegel zijn kunst demonstreerde door b.v. “uit het begrip” het bestaan van elke hond en iedere kat, zelfs het bestaan van zijn penhouder “af te leiden”. Hegel antwoordde Krug met een verhandeling, getiteld: “Hoe het gewone mensenverstand de filosofie opvat, -- duidelijk gemaakt aan de hand van de werken van Herr Krug”.

(1802). -- Hegel’s antwoord komt hierop neer. -

1. Het bestaan, het feit, van honden en katten (natuur) of penhouders (cultuur) is gegeven. ‘Bewijzen’ dat zij bestaan, in de zin van ‘feitelijk er zijn’ (existentie, -- in de aloude taal), is zinloos. Het is de beginevidentie. –

2. - Gevraagd is: aantonen, bewijzen, dat honden en katten, resp. penhouders niet kunnen bestaan, en niet kunnen gedacht worden, -- zonder de ruime totaliteit van momenten (= beweeglijke elementen), die de werkelijkheid, een levend organisme gelijk, is. - Vgl. Marx’ analyse van de idee ‘productie’ (Ia 19v.: juist dezelfde ‘deductie’). - Het gaat over de levende denkbaarheid, begrijpelijkheid. “Uit het begrip van dit levend geheel, de betekenis en de plaats van elk deel aanwijzen en begrijpen is iets geheel anders dan zijn ‘bestaan’ bewijzen”. (*G.A. V.d. Bergh v. Eysenga, Hegel*, 68). –

Het rationalisme staart zich te veel blind op het afzonderlijke feit en verwaarloost de (dialectisch geduide) ‘redelijkheid’, d.i. begrijpelijkheid, verklaarbaarheid, die steevast het geheel, de levenseenheid, mee betrekt in het verstaan. Cfr. Ia 12 (appl. mod.).

Concreet denken, bij K. Marx. –

In een inleiding tot de kritiek van de economie verduidelijkt Marx, op materialistische wijze, weliswaar, wat niet-abstract, concreet denken is. -- “Mij dunkt dat de goede methode erin bestaat te beginnen met het werkelijke en het concrete, die de

IA34

daadwerkelijke vooropstelling zijn. – Gevolg: in de economie b.v. is ‘de bevolking’ de basis; zij is het (handelend) subject (Ia 19) van de algehele sociale act die de productie is. -- Doch opgelet: zodra men daar dieper op ingaat, wordt men gewaar dat dit een vergissing behelst.

Wat men heet ‘de bevolking’, blijft een abstractie, indien men b.v. de Klassen, waaruit zij bestaat, buiten beschouwing laat. Op haar beurt zijn deze klassen een leeg woord, indien men de elementen, waarop zij steunen, niet kent. Deze zijn b.v. de loonarbeid, het kapitaal, enz.

Op hun beurt vooronderstellen deze ruil, werkverdeling, prijsvorming, enz . -- (...) wat wij 'het concrete' heten, is slechts 'concreet', doordat het de synthesis (*opm.:* verbondenheid, ineen bestaan, vergroeiing; Ia 20 diëret.-synopt. meth.), 23) van vele kenmerken is.

M.a.w.: De eenheid in de veelheid, het is om die reden dat het concrete in ons denken pas doorkomt als syntheseproces, als resultaat, -- op het einde, niet aan het begin. - Dit belet niet dat het concrete het ware vertrekpunt is en, bijgevolg, ook het vertrekpunt in ons direct inzicht, in onze voorstelling". –

Opm.: -- Men ziet het: 'concreet denken' (en dialectiek is concreet denken, want zij wil de totaliteit bereiken) is de samenhang zien van een veelheid van momenten. Wat niet, tenzij via diepgaande analyse, mogelijk blijkt. Aldus Marx.

Leninistisch appl. model. –

Het samendenken van een veelheid komt b.v. duidelijk door in de definitie, die Lenin geeft van Marxisme. -- *H. Arvon, Le Marxisme*, Paris, 1969-2, 41ss., zegt dat Lenin het Marxistische denken ziet als het samentreffen van de drie voornaamste stromingen van de XIX-de eeuw. De Engelse economie, het Franse socialisme, -- zij zijn losse momenten. De 'synthese' is het feit dat zij door Marx en Engels geduid werden o.g.v. de klassieke Duitse idealistische filosofie (versta: dialectiek).

Volgens Lenin verbeterde Marx deelwaarheden door ze elkander te laten aanvullen, binnen een totaliserende zienswijze. "Door ze tot 'voltooiing' te brengen is Marx erin gelukt een zienswijze omtrent de moderne wereld te scheppen die er alle aspecten van omvat en er de algehele waarheid van onthult".

Opm.: -- Men kan hiermee instemmen of niet: waar het hier op aan komt, is dat men vat dat Lenin de dialectiek als totaliteitsvisie bedoelt.

IA35

Stalinistisch appl. model. –

Tot nog toe beperkt de dialectiek zich tot beschrijving. -- Maar zij kan ook normatief werken. -- Foulquié, o.c., 62, haalt Stalin aan: "De enkeling (*opm.:* de menselijke persoon afzonderlijk gedacht) is slechts een abstractie.

Reden: de enkeling:

1. (synchronisch) hangt af van de werking, die de hem omringende wezens op hem uitoefenen;

2. (diachronisch) hij hangt af van heel zijn verleden.

-- Gevolg: men kan de enkeling enkel begrijpen, indien men hem situeert in het snijpunt van alle inwerkende invloeden en van zijn reacties op zijn leefmidden". –

Opm.: -- Zoals dat daar, beschrijvend, staat, is dit nog vrijblijvend. Iets anders wordt het, wanneer men een Stalin deze beschrijving ziet omzetten in een collectivistisch sociaal systeem.

Kritische aanmerking. –

Er is heel wat kritiek gekomen op de totalisering als denkmethode. -- zo o.m. van de verdediger van de (individuele) mensenrechten, Bertrand Russell (1872/1970). Na zijn Patroniserende periode werd Russell een typisch Angelsaksisch nominalist. In het nominalisme staat het aards-waarneembare en het individuele centraal. Al wat niet zintuiglijk waarneembaar en individueel(singulier) is, is verdacht.

Zo'n denkwijze heet men atomisme, d.i. de concrete levenseenheid opdelen in 'atomen', -- losse zandkorrels gelijk -- wat Russell vooral bestrijdt, is de voorrang - zie Ia 31: organicisme - van de totaliteit - versta b.v. de staatswetenschap - op de enkeling. Indien men het organicisme doordenkt, zonder correctief - aldus Russell -, dan komt men feilloos uit op collectivismen, autoritarismen allerhande, die, door hun 'organismisch' denken, geen oog meer hebben voor de rechten van de enkeling. -- Voor de atomist Russell is de totaliteit een abstractie en is de enkeling, het singuliere zijnde, werkelijk. –

Opm.: -- Het is meteen duidelijk dat Russell hiermee een waarheid uitspreekt, die als noodzakelijk correctief op het organismisch denktype moet opgevat worden. Als men enkel de voorrang van het geheel (de maatschappij, vertegenwoordigd door de gezagdragers) benadrukt, heeft men, op de duur, geen enkele basis meer om de ware rechten, het bestaansrecht, van de individuele mens te begrijpen.

M.a.w.: ook de enkeling als op zich bestaand, autonoom, wezen, is vanuit het begrip van de concrete werkelijkheid - ergens deduceerbaar, en dus 'noodzakelijk'.

IA36

b.2. Tweede lemma: de beweging ('verandering'). (36/41).

Wij zagen het reeds (Ia 01: proces, 13, het proces zelf van het kennen; 23, proces): de 'kinèsis', Lat.: 'motus', verandering, proces, is centraal in het Hegelianisme en in het Marxisme. -- zoals de 'kinèsis', proces, centraal stond in Platon's denken (zijn leermeester, Kratulos, was een Herakliteeër).

De Platonische dialectiek, -- maar ook, -- hoewel anders - de nieuwe dialectiek (Hegel, Marx), -- zij zijn een manier om met de 'beweging' (in de brede zin) klaar te komen. Het betekent dat het verhaal een wezensbestanddeel is van iedere dialectiek. En dat, meteen, de historiciteit (het feit dat de dingen eigenlijk processen zijn met een geschiedenis) het ook is.

Foulquié, la dialectique: "Alles vormt zichzelf voortdurend om: zowel de wereld van de levenloze materie als die van het leven en van het denken. -- Voor dit denken zou 'rusttoestand' met 'dood' gelijkwaardig zijn. -- Dit is zo voor de Marxisten als voor Hegel". (O.c.,64).

Variologisch denksysteem. --

Mobilisme, procesdenken, -- ziedaar termen om zo'n bewegingsdenken aan te duiden. - *H.J. Hampel, variabilitat und disziplinierung des Denkens,* München/ Bazel, 1967, 97, zegt dat dit type dateert van de dagen der Duitse romantiek.

Als bewijstekst geeft hij een tekst van Fr. W. Schelling (1775/1854; vriend van Hegel, overigens, niettegenstaande verschillen in mening): "(…) De beweging is het wezenlijke der wetenschap. -- Indien stellingen uit dit levenselement gelicht worden, sterven zij af, -- net als de vruchten van de levende boom losgetrokken. –

Onvoorwaardelijke, d.i. eens en voorgoed geldige zinnen zijn strijdig met het wezen van de ware wetenschap, die in het vooruitschrijden bestaat. (…). Slechts een rusteloos rad, een nooit stilstaande draaibeweging …)". –

Opm.: -- Ia 28 leerden wij dat de Duitse idealisten, na Kant, o.m. Schelling, wel de idee 'mathesis universalis' van de verlicht-rationelen overnamen, maar amathematisch: niet zozeer de idee 'totaliteit' (die wij in de idee 'verzameling' en 'systeem' terugvinden, -- beide perfect samengaand met Mathematisme), maar wel de idee 'leven' als 'beweging' hebben deze denkers van de mathematisten verwijderd: de wiskunde, zeker van die tijd, zou niet goed geweten hebben hoe 'leven' in formules weergeven.

IA37

'Variologie'

Betekent "het analyseren van wat 'varia' (verschillende dingen) is".

Opm.: -- Men stelt, meteen, vast dat de vooruitgangsidee' eigen aan de XVIII - d' eeuwse 'filosofen' (= verlichte geesten), ook hier, in romantische herduiding terugkeert.

Fr. Engels, Ludwig Feuerbach und der ausgang der klassischen Deutschen Philosophie, 1886-1, zegt o.m.: " (…) De revolutionaire zijde van de Hegeliaanse filosofie (…). Het grondinzicht dat de wereld niet als een complex van dingen die af zijn, doch als een complex van processen, --

1. daarin maken zowel schijnbaar stabiele dingen als de ideële afbeeldingen ervan in ons hoofd (wij heten ze 'begrippen') een ononderbroken verandering - typisch voor wat wordt en vergaat (Ia 17,29) door --

2. daarin zet zich, niettegenstaande alle schijnbare toevallen - en alle momentane (= tijdelijke) achteruitgangen ten spijt - een vooruitschrijdende ontwikkeling door. -- Dit grote grondinzicht is, met name, sedert Hegel, dermate in het dagdagelijkse bewustzijn ingezijpeld dat het, in die algemeenheid, wel ternauwernood nog tegenspraak ontmoet".

Kritische aanmerkingen. –

(1) niettegenstaande de duidelijk variologische basisidee stellen wij, bij de Hegelianen en de Marxisten toch behoudsgezinde fracties vast. –

a. Onder Hegel's leerlingen waren, minstens, drie tinten onderscheidbaar: conservatief-protestantse theïsten (godgelovigen), pantheïstisch-verlichte idealisten ('pantheisme' bestaat erin dat 'god' met het heelal samenvalt) en, ook, linkse jongHegelianen.-

b. Esprit (Paris), XVI (1948) (mai - juin) - het bekende Franse tijdschrift - droeg als titel "*Marxisme ouvert contre Marxisme scolastique*" (open Marxisme tegen 'scholastisch' (hier in de zin van 'behoudsgezind - gesloten') Marxisme). –

Besluit: het mobilisme is niet alleen aan het werk. In Hegelianisme en Marxisme geldt ook de fixistische (men zegt nu ook wel 'essentialistische') zijde.

(2) Wij hebben, o.m. bij Marx, deze spanning tussen natuur (onveranderlijkheid) en proces (verandering) - Ia 18vv. (Verstandige abstractie), 23 - genoteerd. -- ook Engels zag dit in. Volgens Foulquié, o.c., 6b. gaf Engels toe dat er definitieve, onherroepelijke waarheden bestaan.

IA38

-- Zo b.v. **(i)** is de wiskundige wetenschap aan historische ontwikkeling onderhevig, **(ii)** maar zijn er definitieve wiskundige resultaten, --

Opm.-- *F. Onseth, Fondements des mahématiques,* Paris, 1926, -- het werk van een vakwetenschappelijk dialectieker, stelt dit eveneens vast.

Op het eerste gezicht is de idee 'eeuwige filosofie' diametraal tegengesteld aan deze nieuw dialectische idee. -- *Agostino Steuco* (= Augustinus Steuchus) (… /1550), *De perenni philosophia*, Lyon, 1540-1, verdedigt - als bisschop en bibliothecaris van de Vaticaanse bibliotheek een stelling, die hij van de kerkvaders (33/800) overnam, maar herstichtte, in de stijl van zijn tijd, de renaissance. -

1. De heidense filosofie (= zowel de hiëratische' (= sacrale) van het nabije en het verre oosten als de 'klassieke' van Hellas en Rome),
2. is de voorloopster van zowel de oudtestamentische als de nieuwtestamentische denkwijze, alsook van de erbij aansluitende filosofie (denken op Bijbelse grondslag).-

M.a.w.: er is een ononderbroken traditie. Sinds de archaïsche tijden heerst, over de gehele mensheid, één en dezelfde basisfilosofie, met een onveranderlijke, 'eeuwige: wezenskern. -- Let nu goed op: met deze patristische stellingname verwierp Steuco zowel het starre, gesloten traditionalisme, aanwezig bij tijdgenoten, als het 'open' verlichte denken, eveneens aanwezig bij tijdgenoten. –

Niemand minder dan de cartesiaan G.W. Leibniz (Ia 27) kwam voor Steuco's stelling op. Hij verdedigde zelfs de naam 'perennis philosophia' (eeuwige filosofie). Deze beantwoordde - volgens hem - aan een nood. Cfr. *O. Willmann, Geschichte des idealismus,* Braunschweig, *1907-2, III (der idealismus der neuzeit*), 172/179. -- ook Otto Willmann, de katholiek geworden opvoedkundige, is de verdediger van deze steuchiaanse stelling.

Narratologie. --

Sedert de vijftiger jaren van deze eeuw is de narratologie (een herstichting van de aloude theorie omtrent het verhaal, onderdeel van de klassieke retoriek (als literatuurtheorie begrepen) bezig ons inzicht in wat verhalen is, bij te werken. -- Hegel, Marx, -- zij zijn narratologen avant la lettre: wat beweegt, verandert, is niet voor starre beschrijving vatbaar, -- wel voor verhaal. Doch, zoals bij Herodotos en Thoekudides, de twee stichters van de antiek-Griekse geschiedschrijving, is verhalen tegelijk procesbeschrijving. –

IA39

Dit omvat
-- indien wij de theorie van Herodotos van Halikarnassos (-484/-424; vader van de antiek-Griekse geschiedschrijving) volgen -- twee aspecten.

(i) Wat hij, in zijn dialect, heet 'historiè', historia, het persoonlijk onderzoek zo dat men over informatie beschikt; daartoe gebruikte Herodotos in hoofdzaak twee methoden:
a. 'Aut.opsia', het feit dat hij ooggetuige was van de gegevens (de 'stof' van zijn verhaal),
b. 'Marturion', het getuigenis van anderen (zelf ooggetuigen of vernemers via anderen). -- Een Hegel, een Marx, -- als dialectiekers, zullen op juist dezelfde wijze te werk gaan: zich persoonlijk informeren.

(ii) Wat Herodotos, in zijn vaktaal, 'logos', ratio (lat.), heet, d.i. het inzicht in de gegevens (de structuur ervan) en meteen, het verhaal zelf, als geordende (het plan, dat de gedachtegang regelt, -- de schikking, zoals de retoren zeggen) en gestileerde (de vormgeving o.g.v. juiste verwoording of tekst) weergave. --

Hier voeren een Hegel, een Marx hun dialectiek in: zij zien de totaliteit (zie lemma 1) en, zoals wij straks zullen verduidelijken, zij zien, in de feiten (gegevens), de kwalitatieve sprongen en de spanningen (thesis, antithesis, synthesis); -- deze leggen zij in een geordende en gestileerde tekst vast. - *Cfr. G.C.J. Daniëls, religieushistorische studie over Herodotus*, Antwerpen/ Nijmegen, 1946, 16, 100. –

Opm.: -- Kenners van Thoekudides van Athene (-65/-395; tweede grote geschiedschrijver van de Griekse oudheid), beweren dat zijn verhalen gelijken op axiomatisch-deductieve teksten: hij schikt de feiten zo dat het gebeuren, dat hij verhaalt, logische volgorde vertoont.

M.a.w.: indien men de vooropstellingen (in de situatie vervat) kent, dan volgen daaruit, streng logisch (voor zover mogelijk) de feiten (de 'afloop'). -- Vergelijk dit met Ia 12 (Hegel's deductietype), -- 17 (kritiek), 24, 33.

Narrativisme. –

Gesteld dat men onder 'narrativisme' verstaat het feit dat pas indien (indien en alleen indien) gegevens ('historiè') begrepen en verhaald zijn ('logos'), zij dan begrijpelijk worden. Welnu, op hun antiek-Griekse wijze (en onderling erg verschillend), Herodotos en Thoekudides (terloops, in het latijn Thucidides) zijn 'narrativisten': de dingen en processen worden pas zinnig, indien zij door hen onderzocht (historiè) en vanuit hun 'begrip' ervan verhaald zijn

(logos). -- Zo ook, op analoge wijze, Hegel en Marx: voor hen is de massa der 'brute feiten' (datgene dat Platon 'anankè', de stof voor zover ondoorzichtig, maar een bruut feit, zou heten) enkel begrijpelijk, indien zij ze 'dialectisch' doorzichtig hebben gemaakt in een logisch verhaal van de feiten.

Bibl. st.:

-- *Poétique (raconter, représenter, décrire*) 65 (1986: février);

-- *J. Peck/ M. Coyle, Literary terms and criticism,* Houndmill / London, 1984 (o.m. en vrl. 88f.: 'plot', -- een ook in het literatologisch Nederlands gangbare term voor ons rein Nederlands 'verwikkeling' (d.i. de structuur van een gebeuren, voor zover deze de drijvende kracht van het verhaalde gebeuren uitmaakt) ;-- juist dat, die drijvende kracht in het verhaalde gebeuren, interesseert een Hegel of een Marx, -- wat Herodotos de 'logos' zou heten).

Opm.: -- Wat Herodotos en Thoekudides als historici doen, dat deden de paleopythagoreeërs (Puthagoras van Samos (-580/-500; paleopythagoreeërs (-550/-300)): zij zochten, in de beweeglijke gegevens, de 'arithmos', de structuur (door 'getal' vertalen is de term vervalsen; wel lukt het enigszins met 'getalvormharmonie') of - wat op hetzelfde neerkwam - de 'Psuchè', de 'ziel' (versta: de bewegende-natuurlijk gestructureerde-kracht in de 'beweging'). –

Een Platon deed iets analoogs: men begreep de 'fainomena', de bewegende gegevens, wat wordt en vergaat, enkel vanuit een vooropstelling, nl. de erbij horende, erboven uitreikende, maar erin werkende idee, die de drijvende kracht van het gebeuren uitmaakt.

Historiciteit.

-- De existentiedenkers (sedert Soren Kierkegaard (1813/1855; vader van het existentialisme) hebben ons gewend gemaakt aan de term 'historiciteit', d.i. het feit dat ons 'zijn' (= werkelijkheid) steevast de vorm aanneemt van een geschiedenis, die … verhaalbaar is.

De steeds veranderende situaties, eigen aan ons 'in-de-wereld-zijn', dragen in zich een structuur ('levensbestemming' b.v. geheten). Juist dat zien een Herodotus of een Thoekudides, een Hegel of een Marx. -- De existentialisten benadrukken, daarbij, het feit dat de mens, resp. de mensheid, schijnbaar, aan het lot is overgeleverd en er 'alleen' voorstaat (wat, natuurlijk, maar één mogelijke duiding is): dat aspect van hun historiciteitsdefinitie laten wij voor hun rekening.

IA41

Het is, na al wat wij hierboven schreven, duidelijk dat de zo begrepen 'Historiciteit' (geschiedeniskarakter) voor Hegel en Marx een evidentie waren. –

Bibl. st.:

-- *A. Brunner, Geschichtlichkeit*, Bern/ München, 1961;

-- *H. Arvon, le Marxisme*, Paris, 1960, 34ss. (*la notion de historicité*).

b.3. Derde lemma: de kwalitatieve sprong (41/50).

Gesteld dat wij, met Herodotos, de 'historiè', de nodige brute feiten hebben verzameld. -- De 'logos' - in die bewegende feiten - komt, allereerst neer op (wat Hegel en Marx heten) 'de kwalitatieve sprong'. –

Bibl. st.:

-- *P. Foulquié, la dialectique*, 64s .("…*créateurs de nouveauté*"); -

- *H. Arvon, Le Marxisme*, 38s. (*le principe de la variation qualitative*).

Op de keper beschouwd komt het derde lemma hierop neer: het verloop (dat het object van het dialectische verhaal uitmaakt) vertoont, op tijd, geleidelijke of bruuske kwantitatieve veranderingen, waaronder de geleidelijke als eigenschap hebben, meteen, een kwalitatieve sprong te behelzen.

Appl. Model. -- Het klassieke model is het water (natuurwetenschappelijke type). -- zet water op een vuurtje, in een woud, op vakantie, en bewonder het derde lemma: geleidelijk vangt het water de warmte op (= kwantitatieve verandering van de temperatuur, -- meetbaar via een thermometer). Op zeker ogenblik wordt het water 'onstuimig' ('turbulent' zeggen de recentere fysici): het begint te plots te koken (= kwalitatieve sprong). –

Het medisch-farmaceutische model. –

Archaïsche tovenaars/ tovenaressen kennen, sinds aloude tijden, de gifstoffen: zij weten, verdomd goed, dat de geleidelijke dosering ervan plotselinge veranderingen behelst voor de ermee omgaande mens (een te sterke dosis wordt plots, schadelijk, -- daar waar een lichtere dosis als geneesmiddel weldadig werkt).

Een psychologisch model. –

Plaag iemand, en gij gaat, mettertijd, ondervinden dat plots de plagerij te onverwerkbaar overkomt en dat van aangenaam voor het slachtoffer zij in het tegendeel omslaat.

M.a.w.: er zijn 'drempels', 'kloven', 'hiaten', en dit bij een geleidelijke toe - of afname. -- Een ander voorbeeldje: een schouwspel kan interessant overkomen, -- tot wanneer het 'te lang' duurt', dan slaat het om in zijn tegendeel ('harmonie der tegengestelden').

IA41

Opm.: -- *H. Arvon, Le Marxisme*, 38s., zegt dat Marx op twee manieren over de kwalitatieve verandering (sprong) spreekt. –

1. Wat wij straks beter zullen uitleggen, nl. de tegenspraak ('contradictie'), is één model van zo'n kwalitatieve sprong. -

2. Terloops komt in *Das kapital (kritik der politischen oekonomie), 3 Bde*, Hamburg, 1872/ 1894, dit grondbeginsel der dialectiek in de zo-even omschreven zin ter sprake. –

Een som geld, een bedrag - vergroot b.v. geleidelijk (kwantitatieve verandering), -- dermate zelfs dat, plots, men van "een kapitaal" kan gewagen (kwalitatieve sprong). -- Marx zegt letterlijk "op dit (*opm.:* economisch) terrein - net als in de natuurwetenschap - is de wet door Hegel ontdekt, in zijn *logik*, als juist verifieerbaar, - wet, die zegt dat louter kwantitatieve veranderingen,

die een zekere graad bereikt hebben, zich in kwalitatieve verschillen omvormen". –

Deze tekst bewijst duidelijk de achting die Marx voor de bourgeoisfilosofie van Hegel opbracht.

Opm.: -- Ook Engels waardeert deze 'wetmatigheid'. -- In een brief (14.07. 1858) aan Marx drukt hij zijn tevredenheid uit over het feit dat hij "de bewering van Hegel omtrent de kwalitatieve sprong in de kwantitatieve reeks" bevestigd heeft bevonden in - toentertijd - recente ontdekkingen in de fysiologie (Arvon, o.c.,39).-- In zijn *'AntiDühring' (= Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft-philosophie politische Oekonomie. Sozialismus*, Leipzig, 1878) geeft Engels daarvan een hele reeks bevestigingen, -- uit de hogere wiskunde en de scheikunde.

Opm.: -- De Marxisten, na deze twee stichters, hebben - gedeeltelijk - hun leer terzake herduid. -- Een gedeelte onder de Marxisten zocht in de dialectiek meer een 'argument) t.v.v. revolutionaire bedoelingen dan een toetsbare theorie. Zij duidden de 'kwalitatieve sprong' om in revolutionaire zin. Niet hervormingen binnen het gevestigde systeem der samenleving ('reformisme'), maar een gewelddadige omvorming, d.i. een revolutie, zou - met één kwalitatieve sprong - de overgang van het kapitalistisch naar het socialistisch systeem verwezenlijken. 'Hervormingen' geven enkel geleidelijke kwantitatieve veranderingen, -- meer niet.

-- ***Appl. Model*** -- *Stalin, dialectisch materialisme en historisch materialisme*, zegt dat die overgang naar een bevrijde arbeid(st)ersklasse

IA43

niet o.g.v. trage veranderingen, 'hervormingen', maar o.g.v. een revolutie mogelijk is. Cfr. Arvon, o.c.,39.

Niet Hegel. Maar antieke Grieken. -

Marx schrijft dat Hegel de 'wet' der kwantitatieve/ kwalitatieve veranderingen ontdekte. Dit is vals. –

1.-- *P. Foulquié, La dialectique*, 65, merkt op dat b.v. een microsocratieker (van de zgn. 'Dialectische' richting ('dialectiek' hier in een gedeeltelijk andere zin, nl. op discussie afgestemd)), Euboulides van Miletos (-380/ -320; een megarieker), bewuste wetmatigheid duidelijk inzag. –

Appl. Model.-- de 'soros', de graanhoop. -- Juist één korrel maakt geen graanhoop uit. Dat is evident. -- Twee ook niet. -- Geleidelijke kwantitatieve vermeerdering, door één voor één, korrels toe te voegen, doet de omgangstaal plots tot een kwalitatieve sprong besluiten: "nu kan men van een hoop graan spreken".-- Wat de eristieker Euboulides, in protosofistische zin, trachtte onbewijsbaar te verklaren.

2.-- De tropenleer van Ainèsidèmos van Knossos (+- -50), een sceptieker, zag het d.m.v. de frequentie van fenomenen. Indien gegevens, binnen één tijdspanne (interval), veelvuldiger of minder veelvuldig voorkomen, stelt men kwalitatieve sprongen vast. –

Zo b.v.: zowel de staartster (komeet) als de zon zijn hemellichamen; toch verwekt een staartster verwondering en de zon niet. Reden: binnen dezelfde tijdspanne is de zon zo frequent dat men eraan went (afwezigheid van verwondering) en is de komeet zo zeldzaam dat men er zich over verwondert. –

Zo b.v.: de dosering. -- een kleine dosis wijn b.v. "versterkt de ziel", vergroot men ze geleidelijk, dan stelt men plots het tegendeel vast (de omslag). -- Of kleine dosissen binnen een te korte tijdspanne! (Frequentie).

3.-- Niet late, maar vroege Grieken zagen de wetmatige aard van kwantitatieve veranderingen, met kwalitatieve sprongen. -- Keren wij naar de historicus Herodotos terug (Ia 39).

-- *G. Daniëls, rel.-hist. studie, 93v.*, geeft ons een herodoteisch model. -
Een hele reeks, -- o.m. politieke, processen (de vorming van een staat b.v.), vertonen - wat Herodotos heet - 'kuklos' (cyclus, kringloop, lus): het begint klein; het wordt groter; het bereikt een maximum; daarna slaat het plots om in het tegendeel: verkleining, verdwijning (gebeurlijk). -- In die 'reeks' doen zich duidelijk kwalitatieve sprongen voor, die Herodotus klaar zag.

IA44

Een verrassende bevestiging (p. 44/45).

M. Ambacher, Les philosophies de la nature, Paris, 1974 (vrl. o.c., 103ss. *(Les philosophies de la nature procèdent d'une expérience qualitativement constituante)),* leert ons o.m. dat de natuur tweeledig kan bestudeerd worden:

1. de natuur gezien vanuit de cartesiaans-leibniziaanse mathesis universalis, -- met duidelijke voorkeur voor de wiskundige zijde;

2. de natuur gezien vanuit de dialectische - of breder: de kwalitatieve - mathesis universalis, -- met duidelijke voorkeur voor de kwalitatieve zijde. –

Het eerste type heet men wel 'exact' (mengsel van experiment en berekening), Het tweede 'dialectisch'. –

Nu gebeurt het, sedert de zeventiger jaren, dat, binnen de exacte benadering, plaats open komt voor de dialectische.

Bibl. St.: *J. Gleick, La théorie du chaos (vers une nouvelle science*), Paris, 1989 (Eng. Orig.: *Chaos*, New York, 1987);

-- G. *De Gennes e.a., l'ordre du chaos*, Paris, 1987 (24 specialisten aan het woord over - wat men heet, - het vlindereffect als oorzaak van wanorde);

-- *H. Degn e.a., Chaos in biological systems*, New York, 1987.

– *Ervin Laszlo, La grande bifurcation (une fin de siècle cruciale*), Paris, 1990, Tacot International ISBN 2-907308-04-1 (voorrede van Ilya Prigogine)

Wij kennen allen de volkse spreuk "hoe een dubbeltje rollen kan". Welnu, vooral sedert 1970+, ontdekken de natuurkundigen - alsook andere vakwetenschappers - dat het rollende dubbeltje misschien tot de grondstructuur van het heelal behoort. –

Appl. model.

a. Het tegenmodel: determinisme. –

Newton, - vooral Pierre Simon de Laplace – kortweg: Laplace (1749/1827) - definieerden 'determinisme' als volgt.

Gesteld dat een systeem exact gekend is wat betreft een zekere toestand, waarin het zich bevindt. Men heet dit "de beginvoorwaarden" (= aanvankelijke vooropstellingen) van de studie van genoemd systeem.

Indien dat stelsel waarlijk 'deterministisch' is, dan kan men vanuit die beginvoorwaarden feilloos deduceren welke de volgende toestanden zullen zijn. M.a.w.: het systeem, in zijn 'functioneren' (werking), is voorspelbaar. Cfr. *G. de Gennes e.a., l'ordre du chaos,* 139 (Laplace).

b. Het model. -

Het vlindereffect. -- Het is een wiskundig geschoold mathematicus, die met behulp van de eerste computers het weer bestudeerde, die het eerst, in de zeventiger jaren, dit fenomeen doorzag. -- Wij leggen dit nader uit, voor zover de theorie van de dialectiekers omtrent de kwalitatieve sprongen o.g.v. geleidelijke kwantitatieve veranderingen daarin een overigens schitterende bevestiging vindt.

IA45

-- *James Gleick, o.c., 46ss. (la roue hydraulique de Lorenz*). Beschrijft ons, zonder al te veel vakwetenschappelijk apparaat, het waterrad van Edward Lorenz. –

a.-- Het eerste en overigens juist daardoor beroemde wanordelijk systeem, dat Lorenz ontdekte, kan mechanisch afgebeeld worden (= mechanisch appl. model). Het vertoont, ten andere, analogie (gedeeltelijke identiteit/ gedeeltelijk verschil) met de convectiestroming, die een tweede afbeelding (model) uitmaakt. –

Willem Malkus, prof in toegepaste wiskunde aan het m.i.t. (= Massachusetts institute of technology) - jaren nadien - construeerde, in de kelder van zijn lab, zo'n waterrad, -- om de sceptiekers onder de vakgenoten te overtuigen.

b.-- a. Men weet wat een waterrad is: een rad met 'schoepen' (bakjes, recipiëntjes), die, eens gevuld met stromend water, het rad in beweging brengen. Denk aan onze watermolens. -- Welnu, als model van vlindereffect, ziet het er als volgt uit.-

b.1. Uit een erboven gesitueerd watertoevoerstelsel vloeit ononderbroken water in de recipiëntjes, binnen het rad. -- Wanneer de toevoer ('input') zeer klein is, geraken de recipiëntjes niet vol genoeg om de wrijvingsweerstand (van het stilstaand rad) te overwinnen: het rad blijft bewegingsloos. –

b.2. Geleidelijke kwantitatieve vermeerdering van toevoer veroorzaakt vollere bakjes, -- met als gevolg dat het rad b.v. naar links begint te draaien. Dit met constante snelheid. –

b.3. Nog verder doorgaande kwantitatieve vermeerderingen van de toevoer verwekken een versnelling van de radbeweging. -- Mettertijd, echter, geraakt daardoor de vulling van de bakjes gestoord: soms geraken de bakjes niet genoeg gevuld. Daarbij kan het gebeuren dat de draaibeweging in haar tegendeel omslaat: het rad kan naar rechts draaien (het begint b.v. te vertragen, valt stil en draait in omgekeerde zin). –

Besluit.

-- Edward Lorenz ontdekte dat - op langere duur bekeken - de draaibeweging verschillende keren in haar tegendeel kan omslaan, -- zonder daarbij een constante snelheid of een voorspelbare beweging te vertonen .-

De onvoorspelbaarheid van het zo-even beschreven systeem bewijst dat Newton's en Laplace's determinismedefinitie, minstens gedeeltelijk, mank gaat. Er is, binnen zgn. volledig deterministische stelsels, plaats voor niet-deterministische, 'chaotische' (= wanordelijke) processen.

IA46

Opm.: -- *Suren Erkman, Voyages en zones de turbulences*, in: *Journal de Genève*
28.11.1987, licht de term 'vlindereffect' toe. –

(1).-- ***De delen*** (sub - of hyposystemen). -- Als meteoroloog had Edw. Lorenz te doen met de atmosfeer. De partiële bewegingen van de luchtmassa, de bewegingen van de deeltjes, die er, in de vorm van 'suspensie', in rondzweven, -- de temperatuurwisselingen, de luchtdrukwisselingen worden door determinisme beheerst en zijn, o.g.v. strenge wetmatigheid, voorspelbaar. –

(2).-- ***De totaliteit*** (super- of hypersysteem). -- Het atmosfeerstelsel als geheel vertoont 'sensitiviteit', -- wat hier betekent dat het, op een uiterst kleine prikkel, reageert met een soms uiterst grote reactie. Deze lichtvaardigheid verwekt het vlindereffect: de vluchtige en grillige weg, die een vlinder vandaag in de luchtmassa aflegt, veroorzaakt luchtbewegingen die het weer zullen beïnvloeden, -- niet morgen, maar over een maand, over een jaar.

Gevolg: pas indien men over de minste zucht binnen de totale atmosfeer ingelicht is, kan men met zekerheid regen of zon voorspellen. Iets dat ondoenlijk is. Met als gevolg: de onvoorspelbaarheid, tenzij voor korte duur en benaderend, van het weer. Men weet, letterlijk, niet hoe het dubbeltje van het weer rollen kan.

Opm.: -- Voeg daarbij het feit dat de informaties omtrent het atmosfeerstelsel, waarover wij in feite beschikken, regelmatig, kleinere of grotere onnauwkeurigheden ('meetfouten') behelst. Wat de onvoorspelbaarheid nog vergroot. –

Besluit. -- Ongewild, zonder twijfel, gebruikt de wetenschappelijke journalist S. Erkman de basistermen van het eerste dialectisch lemma, totaliteit en delen. Cfr. Ia 31. Dit bewijst dat wat pater Bochenski heet - 'the set of suggestions', aan de basis van de dialectiek, toch telkens weer erg bruikbaar zijn, -- zelfs in natuurwetenschappelijke zaken.

Crisistheorie. (p. 46/49)

A. Noiray e.a., La philosophie, t. 1 (abondance/ expression), Paris, 1972, 83/86 (crise), leert ons dat de term 'crisis' in de filosofie en de vakwetenschappen gangbaar werd in de loop van de XIX- de eeuw (liberale denkers/ Marx (economisch); Nietzsche/ Freud (psycho- socio-, culturologisch); Husserl (wetenschapshistorisch)). –

- ***Appl. Model***: De economische crisis. –

a.1. De klassiek-liberale theorie trachtte, in haar economisch optimisme, te bewijzen dat economische crisissen ofwel onmogelijk ofwel van voorbijgaande aard zijn.

IA47

a.2. Maar de feiten falsificeren, minstens gedeeltelijk, die theorie. Ook: sedert de grote 'depressie' (= langdurige crisis), binnen de kapitalistische systemen, tussen wo I (1918+) en wo II (1939), staat, in de economische theorievorming de crisis centraal. –

b. Karl Marx trachtte de economische crisis, als een der eersten, diepgaand te analyseren. Hij duidde ze als het gevolg van overproductie. Het kapitalistisch systeem stelt de (winstgevende) productie (Ia 18vv.) centraal, vooral daar zij beschikt over productiemiddelen (o.m. de machine). Op gegeven ogenblik is er overproductie. Met de gevolgen vandien voor de verkoop. Voor Marx, als dialectieker, is dit een 'contradictie' (waarover straks meer): doordat de productie dermate lukt, slaat zij om van winstgevend in verlieslatend. -

c. De kringlopentheorie ('cyclische opvatting') beweert dat er een op - en neer is: fasen van voorspoed wisselen af met tijden van tegenspoed ('recessie'), -- zo'n drie tot vier per eeuw. -- Doch sedert de grote crisis van 1929 wordt dit, eerder, gefalsificeerd.

Opm.: -- De demonische of helse kringloop. -
Wat het denken omtrent de economische crisis, o.m., sterk beheerst is wat volgt. --

Indien overproductie, met overaanbod van goederen en diensten, dan gebrek aan afzet (de markt houdt het niet bij), met vorming van 'stock' van onverkoopbare goederen. -

Indien stockvorming, dan prijsdaling en ook afdankingen, met als uitwerksel inkomensverminderingen en, dus, koopkrachtvermindering (versterking van stockvorming). "La crise est un cycle qui s' étend" (de crisis is een zich uitbreidende, een uitdijende kringloop). –

Besluit. -- een economische crisis vertoont twee kenmerken:

1. is een wending (keerpunt), die gewoonlijk geleidelijk toenemende factoren (productie, koopkracht b.v.) vooropstelt, binnen het economische proces;
2. tegelijkertijd is zij een zelfstandig proces, d.i. vertoont factoren, die onafhankelijk zijn van de vorige fase: dit betekent dat er een kwalitatieve sprong mee gemoeid is, waardoor er iets nieuws, iets anders ontstaat.

Het begrip 'levenscrisis', --

Bibl. St.: *Ch. Zwingmann u.a., zur psychologie der lebenskrisen,* Frankf.a.m., 1962. -- het boek toont ons een reeks 'kwalitatieve sprongen':

IA48

1. Groeicrisissen (bij kinderen en pubers (waaronder b.v. crisissen, die tot zelfmoord van jongeren leiden);
2. Crisissen, typisch voor de middenleeftijd (ongehuwden, impotenten, huwelijkscrisissen); Crisissen, kenmerkend voor de derde leeftijd (vroegtijdige veroudering, persoonlijkheidsveranderingen, climacterium, pensioen, rouwperiodes);--
3. Crisissen, onafhankelijk van de leeftijd (seizoencrisissen, ziekte, -- stervensnood). –

Deze summiere opsomming, die de rijkdom van het boek niet weergeeft, is indrukwekkend: wanneer de dialectiekers beweren dat "het zijnde" (al wat werkelijk is) wezenlijk 'beweging' (verandering) -- en dit,-- in de vorm van geleidelijke kwantitatieve veranderingen, met - op tijd - kwalitatieve sprongen -- is, dan wordt dit zeker bewaarheid (= geverifieerd) wat betreft de menselijke levensloop.

Opm.: -- Reeds de archaïsche mensheid was zich van de menselijke veranderingen terdege bewust. Bewijs: de overgangsriten, waarvan de folklorist-etnoloog *Arnold van Gennep (les rites de passage)* ons een benaderende beschrijving gaf.

De archaïsche mens - n.a.v. geboorte, geslachtsrijping (puberteit) - dit heel zeker -, huwelijk (bevruchtingsakten), stervensproces; n.a.v. ziekten, gewichtige gebeurtenissen; n.a.v. verjaardagen (de kalender is bij de archaïsche' mens a.h.w. zijn levensstramien) - heeft riten, wijhandelingen (d.i. gewijde of sacrale akten), ingesteld, waarvan *H.F. Jans e.a., volkenkundige encyclopedie,* Zeist/ Gent, 1962, 20/ 34 (religie en magie), zegt dat zij de mens over zijn crisissen heenbrengen. –

Inderdaad: wat men, in archaïsch taalgebruik, heet "ziel" (gebeurlijk: zielestof, levenskracht (in het evangelie van sint Lukas b.v.: 'dunamis' (= Lat.: virtus")), geraakt, immers, te midden van de kwalitatieve sprong, die de levenscrisissen betekenen, in zielenood, in tekort aan levenskracht.

Juist ter herstelling ('katharsis': men veronderstelt de vorige fase, reinigt ze (= de 'katharsis', purificatio, reiniging, in de engere zin) en verheft ze op hoger peil (christelijk-theologisch: de genade veronderstelt, reinigt en verheft de natuur)), -- juist om in die zielenood, eigen aan de identiteitscrisis ("ik weet niet meer wie/ wat ik ben"), te voorzien, stelden archaïsche culturen 'riten' in. -- Zij zijn, op mythischreligieus vlak, de eerste diagnosen en therapieën.

IA49

Opm.: -- Zoals men weet, hechtten de archaïsche magiërs/ magiërinnen aan de maandstondkringloop groot belang. -- *Wilhelm Fliess, Die beziehungen zwischen nase und weiblichen geschlechtsorganen (in ihrer biologischen bedeutung dargestellt).* Leipzig/ Wien, 1897 (in Franse vert.: *Les relations entre le nez et les organes génitaux féminins* (*présentées seion leurs significations biologiques*), Paris, 1977), is een strikt fysiologische studie, waarvan niemand minder dan Sigmund Freud zelf, echter, in een brief van december 1896, beweerde dat "Fliess niets minder dan het voetstuk zelf van de psychanalyse" uitmaakt.

Dit oordeel doet vermoeden dat het streng fysiologisch karakter van de Fliessiaanse tekst duidelijk overschreden wordt. En, inderdaad, het boek werkt 'revelerend'. Vooreerst de verhouding ('verhouding' = steevaste

betrekking) tussen de neus, hoofdzakelijk van de vrouw, en het geslachtelijk systeem. Wat zich uit in zwellingen, overgevoeligheid, bloedingtendens (gedurende de maandstondtijd).

Hoofdstuk VIII van genoemd werk openbaart ons dat - bij geleidelijke kwantitatieve veranderingen - telkens - om de drieëntwintig en om de achtentwintig dagen - een kwalitatieve sprong plaats grijpt (ook bij de … man). Het werk krioelt van mathematisch uitgedrukte waarnemingen. –

Besluit: wanneer de archaïci/ archaïcae aan de maandstondkringloop groot belang hechtten, als aan een cyclische 'crisis' (de riten terzake bewijzen het), dan heeft een Fliess wellicht daarvan eventjes de sluier opgelicht.

Opm.: -- Onder de werken over de levensfasen weze, even, vermeld: *J. K. Feibleman, The stages of human life (a biography of entire man)*, The Hague (the Netherlands), 1974, waarin de enkeling ter sprake komt, op behavioristische basis (niet uitsluitend), - met zijn levensfasen.

Opm. -- De definitie van levenscrisis. -

Ch. Zwingmann, Einführung, in: *Ch. Zwingmann u.a., zur psychologie der Lebenskrisen*, XI/ XVII, verduidelijkt als volgt.

(1) Subjectief. -- Een levenscrisis behelst verwachting, maar eerder pejoratief: men vreest een min of meer diepgaande verslechting.

Het taalgebruik zal b.v., wanneer men zich aan iets gelukkigs verwacht, ofschoon in onzekerheidsspanning, toch niet van 'crisis' gewagen, - zelfs niet indien de verandering zeer grondig is.

IA50

-- **(2)** Objectief. -- Hier is iedere waarderingsact methodisch uitgesloten (waardenvrije beschouwing) zo dat het pure proces als dusdanig kan bloot komen. Een 'crisis' is één type van verandering. Met twee 'specifieke' of soortelijke verschillen.

(i). -- Kwantitatief. -- Binnen een tijdsduur (interval) verandert het 'zijnde' in kwestie sneller dan daarbuiten (tevoren en daarna) (procesversnelling). –

(ii). -- Kwalitatief. -- De verandering, in tegenstelling tot het vorige en het volgende procesverloop, is onvoorspelbaar (Ia 45: wanordelijk systeem). In het taalgebruik van Zwingmann: "die krise steht, also, sozusagen, unter einem

fragezeichen" (de crisis (onderverstaan: als crisis) is beheerst, omzeggens, door een vraagteken). M.a.w.: men weet nooit hoe het dubbeltje ven een levenscrisis rollen kan.

-- ***Appl. Model***.

Medisch klinisch bekeken - aldus steller - is het proces van een 'zware ziekte' een fenomeen dat, bij geleidelijke verandering, plots, een prognoseloos stadium behelst, dat of op overleven of op dood uitlopen kan. De onbeslisbaarheid wordt in die "of/ of" zeer duidelijk uitgedrukt.

Psychologisch een (levens)crisis definiëren zal wel een ingewikkelder zaak zijn dan wat nu volgt, -- steeds aan de hand van Zwingmann. Maar het zet op weg. –

Menselijke processen, zodra zij - individueel, intersubjectief (tussen individuen), sociaal (in samenlevingskader) - bij kwantitatieve veranderingen allerhande, een kwalitatieve sprong in het driftleven (denk b.v. aan onze talloze wensdromen), een 'substantiële' (*opm.*: meer dan oppervlakkige) onbevredigdheid veroorzaken, kunnen als 'crisis' bestempeld worden.

M.a.w.: zodra het aantal onbevredigdheden dermate verandert (toeneemt) dat de algehele structuur (= totaliteit; Ia 31; / 46) van de psyché "op het spel staat" (versta: in een onvoorspelbare fase verkeert) en "men niet weet hoe het aflopen zal", is er duidelijk 'crisis'.

-- ***Besluit:*** Wat de chaosfysici als 'wanordelijk of 'woelig' (onstuimig, 'turbulent') systeem kenmerken, is hier duidelijk aanwezig.

b.4. Vierde lemma.: de tegenspraak. (50/58)

Ter inleiding. -- Wanneer dialectiekers het over 'contradictie' hebben, dan past hierbij een logische opmerking, zoals P. Foulquié, o.c., 67, terecht zegt. -- In de logica onderscheidt men minstens vier types van tegenstelling. –

IA51

a. -- de streng contradictorische tegenstelling. --

Appl. Model: 'wit/ niet-wit'. -- Als Hegelianen zeggen dat b.v. het Franse absolute vorstendom, vlak voor de Franse revolutie, 'onwerkelijk' geworden was (Ia 12), dan is dit diametraal tegengesteld aan 'werkelijk' - in de zin van 'verantwoordbaar' -. Als Marxisten beweren dat het kapitalistisch

productieproces 'onrecht' behelst, dan is dit streng contradictorisch met 'recht'. –

Hier is het contradictiebeginsel van toepassing: ofwel is er b.v. onrecht ofwel is er recht. Eén van beide kan bestaan; niet beide tegelijk. Immers: iets kan niet tegelijk (zo) zijn en niet (zo) zijn. -- Dit speelt b.v. in het bewijs uit het ongerijmde waarin het model (bevestiging) het tegenmodel (ontkenning) radicaal uitsluit (in het latijn: aut).

b. -- De niet-contradictorisch tegengestelden. --

Hier onderscheiden wij meer dan één type. –

1. de privatieve of berovingsontkenning. –

Appl. Model: "de proletariër heeft zijn bestaansminimum niet". Onderverstaan: waarop hij, normaal gesproken, recht heeft. Hij is 'beroofd' van wat er hoefde te zijn. De ontkenning drukt een leemte uit. --

2. De contraire of gewone tegenstelling. - Binnen éénzelfde verzameling, gekenmerkt door gemeenschappelijke eigenschappen, kan men een tweedeling invoeren (complementering) en de beide deelverzamelingen als 'negaat' (ontkenning) van elkander bestempelen.-

Appl. Model: "Behalve het wit zijn alle andere kleurschakeringen - blauw, rood, groen, geel, oranje, lila e.d.m. - "niet wit". Daarin is het zwart, wellicht, het uiterste, dat, in de ergste graad, 'niet-wit' is. Daarvandaan de spreuk "wit-zwarttegenstelling". Om e.v. polarisering tussen sociale groepen aan te duiden. -- De hele deelverzameling van 'niet-witte' kleuren is contradictorisch t.o.v. de 'witte' kleur, natuurlijk. –

Opm.: -- Het taalgebruik laat nochtans een uitdrukking toe als b.v.: "Deze muur is wit en niet wit". Namelijk, wanneer hij eerst aan wit doet denken, maar, bij nader toezien, toch niet-witte elementen bevat. Dit is een schakeringuitdrukkende bevestiging-en-ontkenning. --

(3). -- ***De (kor)relatieve ontkenning***. -- Hier beheerst een wederzijdse (Symmetrische) betrekking de tegenstelling. –

Appl. Model: de heer en de knecht; beiden veronderstellen elkander (zonder heer geen knecht; zonder knecht geen heer).

IA52

Toch zeggen wij: “Hij is niet de heer, maar de knecht”. -- Zoals de moeder niet de dochter is, maar beide toch elkander behelzen.

Besluit. -- Bij vele denkers wordt de ontkenning veel gethematiseerd. Maar, bij gebrek aan logische strengheid, loopt dit soms woordgegoochel uit. Daarom deze logische inleiding, -- vooral ter intentie van een hele reeks denkers die menen de traditionele logica te moeten kleineren, vooral m.b.t. haar identiteits- en contradictiebeginsel. –

1.-- *Ofwel is er taseologisch denken*. Het antiek-Griekse ‘tasis’ betekent ‘spanning’. Zodra een aantal dialectici een spanning ontdekken, gebruiken zij de term ‘contradictie’, die men dan, met een korreltje zout moet verstaan.

2.-- ***Ofwel is er differentistisch denken***. ‘Differentisme’ (soms ‘differentialisme) is die neiging, die liefst overal verschillen, kloven, ontdekt. Zodra zij ook maar enig verschil ontdekken - onderscheid en scheiding (nota bene: deze twee zijn verschillend), benadrukken zij dit als een soort onoverbrugbare, ‘absolute: ‘contradictorische’ kloof.

De Hegeliaanse contradictie-, beter: ontkenningsleer. -

Hegel zelf gebruikt, zeer vaak overigens, de termen “bevestiging’, “ontkenning” en “ontkenning van de ontkenning”. - Nederlandstalige Hegelianen zeggen: “stelling/ verkering/ samenvatting”. -- Vaak zegt men: “thesis/ antithesis/ synthesis”. –

Opm.: -- Voor de tweede term der triade zegt men ook: entfremdung (Ontvreemding, -- meestal: vervreemding, - - naar het Frans: ‘aliénation’ (‘aliënatie’)). Dit wijst op privatieve of berovingsontkenning: in de ontkenning is de bevestiging van zichzelf beroofd (“sie Ist sich entfremdet” zou Hegel zeggen). –

Voor de derde term zegt men ook: aufhebung (opheffing, -- met als schakeringen: verwijdering (ophouden te bestaan), verheffing op hoger vlak). Dit wijst op het behoud van het vorige, maar van betekenis veranderd. Denk aan de antiek-Griekse ‘katharsis’ (ia 48), die er zeker modelverwant mee is. –

Opm.: -- Voor de tweede term zegt men ook omslag (onderverstaan: in het tegendeel; waarvan voorbeelden: Ia 43, 45). Al aanwezig bij Herakleitos van Efesos (Ia. 24, 29): ‘enantiotropè’, ook: ‘strofè’. –

Herlees nu Ia 29v., omtrent de godsdiensthistorische achtergrond. -- Meteen ziet men ook dat Ia 15 (logik/ naturphilosophie/ philosophie des geistes) één voorbeeld

IA53

is van de fameuze Hegeliaanse drieledigheid: 'God' is -als een soort heelalidee -(bevestiging); dan is hij, natuur geworden, niet meer zichzelf ("Er ist sich entfremdet") (ontkenning); dan, uiteindelijk, is hij geest geworden, weerom zichzelf op hoger vlak (ontkenning der ontkenning), d.i. niet meer natuur. –

Wat, natuurlijk, een zeer niet-Bijbelse godsgedachte is. 'God' is het heelalproces in drie fasen.

Opm.:

1. De 'bevestiging' speelt a.h.w. de rol van de behoudsgezinde: zij is iets lijdelijks, dat als vertrekpunt dient voor de volgende 'momenten'.

2. De 'ontkenning' en de 'ontkenning der ontkenning' is niet zuiver 'negatief': op zich is zij even 'bevestigend' ('positief') als de 'bevestiging', want zij "komt uit de bevestiging voort", ook al is zij er, tot op zekere hoogte, de ontkenning van (de 'bevestiging', immers, net zoals de 'ontkenning', draagt de ontkenning - ergens - in zich als een mogelijke splijtzwam). –

H. Arvon, Le Marxisme, 15, zegt terecht: "De ontkenning is het wezenlijke element van de dialectiek. Zij is er de vooruit drijvende ziel van. Uit de tegenstelling van de bevestiging en de ontkenning komt de ontkenning van de ontkenning voort. De ontkenning der ontkenning is de bevestiging die de ontkenning wist te 'overwinnen' en wel zo dat de ontkenning erin opgenomen wordt (althans wat betreft haar geldig gebleven inhoud). De ontkenning der ontkenning is, zodoende, een hogere bevestiging". –

Nu: de voorbeelden zullen deze hypertechnische taal verduidelijken. Onthoud vooral dat de kern van het Hegelianisme neerkomt op het proces van of binnen een totaliteit, met kwalitatieve sprongen, bij geleidelijke kwantitatieve veranderingen, -- een totaliteit of haar delen, die vol 'splijtzwammen' d.i. tegenstellingen, spanningen, steekt, die ze doen veranderen. M.a.w.: zonder die, in het wezen zelf gesitueerde, 'contradicties', geen proces.

De dialectiek van de heer en de knecht (slaaf).-

H. Arvon, Le Marxisme, 12/16, geeft ons van dit Hegeliaans stukje een samenvatting. –

(a) ***Bevestiging*** (de onware vrijheid).

-- De heer - denk aan de aristocraat van het ancien régime - is, schijnbaar althans, de vrije mens. Want hij beheerst:

de knecht, de 'gemene' mens, die hem als de meester erkent en

de natuur ("de materie"), dankzij de knecht, die door zijn arbeid de natuur beheerst, d.i. tot iets genietbaars omvormt. –

IA54

Gevolg: De heer vertoont een bij die beheersing passend zelfbewustzijn: in eigen waardering is hij heerser en dit wordt bevestigd door de waardering van de knecht, d.i.
de zich aan hem onderschikkende, 'gemene' mens. –

1. ontkenning (ontvreemding). -- De 'gemene' mens, de knecht (slaaf), is degene die, dankzij zijn inspanningen, rechtstreeks de natuur onderwerpt en, meteen, als rechtstreekse beheerser der natuur, arbeidsvreugde doorleeft. -- Toch is hij "van zichzelf beroofd" ("sich entfremdet", hij is zichzelf op een hem ontvreemde wijze):

2. als bezit behoort de natuur hem niet toe (hij heerst er niet over);

3. het door hem geschapen product behoort hem niet toe (hij heerst er niet over).-

Gevolg: de knecht mist het zelfbewustzijn van de heer. Hij weet zich tweemaal onvrije, "een gemene mens". –

Opm.: -- Het is duidelijk dat, o.g.v. economisch-maatschappelijke verhoudingen, de heer en de onvrije correlatieven zijn: in hun tegengesteldheid veronderstellen zij elkander.

(c) ontkenning der ontkenning (opheffing). –

(1). De heer lijdt, echter, niettegenstaande zijn bewustheid, aan een innerlijke contradictie ('splijtzwam'). -- Blijkbaar - op het eerste gezicht is hij "de vrije", de heersende. En toch, bij nadere analyse, is zijn heerschappij eerder afhankelijkheid: zolang de knecht zijn heer zijn erkent en zolang de knecht - in zijn dienst - de natuur voor hem beheerst, door zijn werk, tot zolang blijft hij de heer. In feite wordt de heer beheerst én door de knecht én door de natuur. –

Toch is de knecht, ofschoon in aanleg de heer, niet de heer: een opstand zou slechts de rollen omkeren, d.i. de rollen “heer”/ “knecht” zouden blijven; enkel de enkelingen, die die rollen vervullen, worden omgewisseld.

De ware uitweg is - in Hegel’s ogen - de stoïsche levenshouding. De knecht vindt die uitweg:

Enerzijds - als knecht van het leven - vreest hij de dood (hij wordt door zijn gehechtheid aan zijn leven beheerst, -- niet zozeer door de heer);

Anderzijds voelt hij zich voortdurend bedreigd, waardoor hij zich onthecht van al wat buiten hem is, om zich enkel nog te hechten aan wat in hem is, zijn persoonlijkheid. Deze waardering schept de ware vrijheid. - Zodoende is de knecht, voor zijn heer, de wegwijzer: vrij-zijn is een ‘ascetische’, onthechte, levensvorm.

IA55

Dit, -- met iets hoogmoedigs daarin: ofschoon, economisch-sociaal, de beheerste, beheerst de stoïsche knecht toch de situatie, doordat hij, vanuit zijn stoïsch ‘zelfbewustzijn’ de dingen vanuit een hoogte bekijkt en waardeert en ze, daardoor juist, a.h.w. ontkracht. –

Besluit.

(1) Zoals *H. Arvon, le Marxisme*, 14, zegt, is deze dialectische beschrijving, in de *Phänomenologie des Geistes*, slechts één type van bewustzijnsbeschrijving en, in de lange weg, die ‘God’ (als geest) doorloopt, slechts één fase.

(2) De twee eerste momenten (bevestiging en ontkenning) lijken als ‘historia’ (Ia 39), als onderzoeksmaterialen, geldig.

Hegel, levend in een maatschappij, waarin heren en knechten waren, heeft informatie ingewonnen; ook als ‘logos’ (Ia 39), als van inzicht getuigend verhaal, lijkt Hegel’s beschrijving geldig: Hegel ontdekt een structuur in de losse materialen van zijn waarnemingen. Ook de aanzet van het derde moment - de ‘aufhebung’ van die maatschappelijke en intersubjectieve spanning lijkt geldig. –

Maar of de stoïsche duiding zo’n schitterende prestatie is, laten wij aan u, lezer/ lezeres, over. Weliswaar wordt de wezenskern van de stoïsche filosofie en haar nawerking tot op heden (Zenon van Kition (= Citium) (-336/-264) stichtte deze filosofie), de steevast enigszins hooghartige ‘beheersing’ van wat

buiten ons is, door een onthechte levenshouding ertegenover, zuiver weergegeven.

Opm.: -- De stoicus/ stoica lijken, terloops, op de vos die, omdat hij ze niet in zijn macht kreeg ('beheerste'), de druiven als "te groen" onderwaardeerde en er zich zo van 'onthechtte'.

De Marxistische leer over de 'contradicties'. –

Stalin, in zijn tekst over dialectiek, haalt Lenin aan (Vladimir Ilitsj Oelianof, bijgenaamd 'Lenin' (1870/1924), de leider de bolsjewiki, die, binnen de Russische communistische partij, de meerderheid vormden). -- "De dingen en de fenomenen behelzen inwendige tegenspraken ('contradicties').

Opm.: -Denk aan onze metafoor 'splijtzwammen'. –

(1). -- De reden is: zij hebben alle een negatieve en een positieve kant. Zo b.v. hebben zij zowel een verleden als een toekomst. Zo b.v. hebben zij alle zowel elementen die verdwijnen als elementen die zich ontwikkelen. –

(2). -- De Strijd van deze tegengestelden - zo b.v. de strijd tussen oud en nieuw,

IA56

tussen wat vergaat en wat zich ontwikkelt, tussen wat sterft en wat geboren wordt, -- die strijd is de innerlijke inhoud ('zin') van het proces van die ontwikkeling, -- van de omslag van kwantitatieve veranderingen in kwalitatieve veranderingen (…). –

De dialectiek in de eigenlijke betekenis van dat woord - aldus Lenin - is de studie van de contradicties in het wezen zelf der dingen".

De dialectiek van de klassen. –

De Marxistische leer omtrent de contradicties (splijtzwammen) wordt duidelijker, wanneer men een applicatief model analyseert. –

(A).-- Bevestiging (stelling). -

De beginfase zijn de archaïsche tijden. De werkverdeling ('arbeidssplitsing') is het gezichtspunt dat Marxisten uit de totaliteit van de archaïsche mensheid lichten.

iedereen kan zelf alle noodzakelijke en nuttige arbeidsvormen (productiewijzen; ia 18 vv., 47), zoals plukken, vissen, jagen e.d., aan.

De enige werkverdeling is die van man en vrouw, die elk een eigen arbeidstype vertonen. Maatschappelijk gevolg van die economische situatie: ieder mens is onafhankelijk van de medemens en er is algemene gelijkheid. -- Doch de mens wordt door de natuur beheerst (wat b.v. in de 'natuurreligies' blijkt, met haar onderworpenheid aan onzichtbare wezens): de 'goddelijke' macht beheerst de situatie.

(B). -- Ontkenning (verkering). –

De tweede fase in de cultuurgeschiedenis ziet, behalve de geslachtelijke, nu ook andere werkverdelingen ('specialiseringen') opdagen: men ziet een samenleving groeien met priesters, beroepsmilitairen ('krijgers'), landbouwers (= akkerbouwers, veetelers) ,-- slaven, 'horigen', loonwerkers.

Niet iedereen kan nu alle arbeids-vormen aan: er zijn nu 'klassen'.

Daardoor ontstaat, vanuit die economische situaties (d.i. vanuit de wijze waarop men aan zijn brood komt), maatschappelijke ongelijkheid in allerlei vormen.

Winstpunt: de rationalisering, die met de specialisatie gepaard gaat, verdringt, ja, onderdrukt de natuurreligieuze angst voor de 'goddelijke machten' (de natuur is een werkterrein, meer niet). --

Maar nu wordt de sacralisering op de maatschappij met haar klassenongelijkheid overgedragen: de hogere klasse komt nu als 'goddelijk' (en, in Marxistische zienswijze, 'vreemd') over: in dit kader ontstaat een antagonistische structuur.
"Kapitaal/ arbeid"(ploutokraat/ prometariër).

IA57

(C). -- ontkenning van de ontkenning (samenvatting). --

In een toekomstige fase zal collectivisering ('vergemeenschappelijking') van het productiemiddel (= gronden voor de landbouw, werkplaatsen (fabrieken, burelen) voor de industrie, de dienstensector) de kwaal der klassenongelijkheid wegwerken. –

Meteen wordt de ontwijding ('desacralisering'), dankzij een soort atheïsme, doorgezet niet enkel de natuur, doch ook de klassenmaatschappij wordt van haar 'heilige' (onschendbare') schijn ontdaan, -- in een grondige secularisering ('verwereldlijking'), waardoor de archaïsche natuurreligie en haar theologische resten definitief verdwijnen.

Zo ontstaat een herstichting van de archaïsche gelijkheid van allen, maar op modern levenspeil. Zodat het Marxisme geen 'repristinatie' een primitivistische terugkeer naar een geïdealiseerde oertoestand, een natuurmensheid eigen) is, maar een 'aufhebung' (opheffing) ervan (zowel een opschorting als een verheffing op hoger cultureel vlak). –

Besluit. -- Men ziet dat éénzelfde drieledig denkschema veelduidig (multiinterpretabel) is: Hegel duidt er b.v. zijn 'god' mee, in zijn (drieledige) fasen; Marx duidt er de samenleving mee in haar (drieledige) fasen.

Opm.: -- Herakleitos van Efesos (Ia 24, 29, 52) geldt als de eerste dialectieker, ofschoon in archaïsch-Grieks denkkader. -- Luister b.v. naar volgend fragment (Fr.
53): "
'Polemos', de strijd ('oorlog'), is de vader van alle dingen, de heerser over alle dingen: de enen maakt hij tot godheden, de anderen tot mensen; de enen maakt hij tot 'knechten' (slaven), de anderen tot vrijen".

Men ziet dat, hier, op zoekende wijze, iemand aan het woord is die de 'contradictie' (de splijtzwam van de strijd) ziet en in 'tegengestelde klassen' (Godheden/ mensen; vrijen/ slaven) aan het werk ziet. –

Fr. 67: "God is dag/ nacht, winter/ zomer, oorlog/ vrede, overvloed/ hongersnood. -- Hij verandert net als het vuur, dat, wanneer men er parfums in werpt, de naam krijgt van de parfum, die het uitwasemt". –

Dit gelijkt enigszins op Hegel's 'god', die met zijn schepping mee evolueert. De stijl van Herakleitos, met zijn 'Systechieën' (tegenstellingsparen), geeft perfect de innerlijke 'contradicties weer. –

IA58

Fr. 88: "Het is één en hetzelfde in (ons): levend en gestorven, wakend en slapend, jong en oud.
De eerste termen, indien zij in hun tegendeel omslaan ('meta.pesonta'), zijn de tweede en deze, indien zij omslaan in hun tegendeel, zijn de eerste". –

Dit is, natuurlijk, de idee 'omslag-in-het-tegendeel'. Wat wij meer dan eens ontmoet hebben. -

Besluit. -- voor de zoveelste keer is het een antiek Griek, die de weg baande (Ia 43).

Samenvatting. -- Met *H. Arvon, Le Marxisme*, 33ss., kunnen wij samenvatten.--

"*Engels*, in zijn *Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft (= antiDühring)*, Leipzig, 1878, in zijn *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie,* Stuttgart, 1888,

-- *Lenin,* in zijn filosofisch hoofdwerk, *Materialisme en Empiriokriticisme* (1908) en *Stalin*, in zijn *dialectisch materialisme en historisch materialisme* (1937), -- zij allen hebben, in die volgorde, de vooropstellingen van de Marxistische methode verhelderd. (...). –

Het kwam erop neer dat men vier beginselen naar voren bracht, waarop de dialectiek steunt: **1.** Totaliteit, **2**. Beweging, **3**. Kwalitatieve verandering, **4**. Contradictie". –

Logisch-methodologisch uitgedrukt: indien deze vier lemmata, dan de gegevens, waarop zij van toepassing zijn, begrijpelijk (om te beginnen: beschrijfbaar, definieerbaar).

Hoofdstuk 2. Ideologieanalyse. (58/59).

Ia 22 gaf ons een eerste gelegenheid. -- Eén Marxistisch voorbeeldje.

a. Begin december 1984 heeft de regering van de volksrepubliek China, op een vrijdag, de draagwijdte van het ideologisch aspect van de communistische partij - ideologie gerelativeerd (d.i. gewezen op het 'relatief', d.i. beperkt, bouwvallig, karakter). Op die vrijdag, nl., wordt, in een hoofdartikel op de voorpagina van het volksdagblad, de stelling voorgestaan dat gezien vanuit de modernisering van de leer van Karl Marx verouderd is. -- Dit artikel wekte een schok.

b. Marx stierf in 1883, 101 jaar geleden. Zijn werken werden meer dan 100 jaar geleden geschreven. -- Sinds de vorming van zijn leer hebben zich geweldige veranderingen - het 'proces' der geschiedenis - voltrokken. –

Gevolg: sommige denkbeelden van Marx, -- alsook van Engels, van Lenin, geven de huidige situatie niet meer weer. Zij hebben de huidige tijd niet ervaren. Zij stonden niet voor dezelfde problemen. –

Gevolg: de oplossing van de eigentijdse vraagstukken veronderstelt andere werken dan de Marxistische en de Leninistische. --

IA59

Ter herinnering: Mao Zedong (indertijd: Mao Tse Toeng; 1893/1976) was te Sjangsja schooldirecteur van een lagere school; in 1920 wordt hij Marxist. In 1921 wordt de communistische partij van China gesticht. In 1949 komt de volksrepubliek China van de grond. –

Westerse diplomaten wisten eerder niet goed hoe die tekst, van het artikel, duiden. Het was wel de eerste keer dat China, in een tekst, zo duidelijk en vrijuit, de betrekkelijkheid van wat – tot dan toe - als "absolute waarheid" had gegolden, uitsprak.

Men vermoedde, dan, twee factoren:
De Chinese communisten hebben altijd gesproken over een socialisme op zijn Chinees (de eigen volksaard was dus een vooropstelling, nevens de grote principes uit de westerse filosofie);

De oude Chinese leider, Deng Xiaoping, wiens Marxisme- en leninisme duiding duidelijk doorheen het bewuste hoofdartikel zijpelt, is een pragmaticus. Dit betekent dat hij 'leerpunten' (d.i. een ideologie) toetsbaar acht op de resultaten, -- zonder eraan vast te houden als aan voor geen toetsing vatbare, 'onveranderlijke' dogmata (wat 'dogmatisme' zou heten en automatisch ideologie zou scheppen).

Ideologieanalyse. -- Wat P. Foulquié, o.c., 76/122, heet de 'wetenschappelijke dialectiek', behelst ook een ideologiekritiek, -- maar op haar manier. –

De Hegeliaanse, de Marxistische of Hegelianizerende of Marxizerende dialectieken zijn 'speculatief' ontstaan, -- waaronder verstaan wordt dat zij, althans in hoofdzaak, buiten de sfeer der stellige of positieve wetenschappen ontstaan zijn. –

Opm.: -- Zoals uit wat voorgaat, blijkt, hadden mensen als Hegel, -- Marx, Engels e.a., ofschoon wijsgerig, toch wel degelijk zin voor de vakwetenschappen, - die, toentertijd, niet zo ver gevorderd waren.

De genoemde dialectieken zijn te vaak een simplistisch schematisme (o.c., 77), waarin de feiten ingepast worden. -- Ook dat is, natuurlijk, waar. Maar uit wat voorgaat, blijkt dat de stichtende figuren wel degelijk dat schematisme,

-- zeggen wij, met de retoriek, “gemeenplaatsen”, op tijd overschreden en versoepelden. –

Opm.: -- De grootste fout ligt, o.i., daarin: dat men de dialectiek een logica heet (zij is toegepaste logica of methode) en dat men ze als verklaring ziet, waar zij meestal slechts beschrijving is.